

AR LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĖ GALI BŪTI PAGRINDU RIBOTI POLITINES TEISES?

Neringa Krapikaitė¹

Vytauto Didžiojo universitetas

Pateikta 2014 m. rugpjūčio 12 d.

DOI: <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.12.1.4>

SANTRAUKA

Daugelio valstybių įstatymuose yra nuostata, kad bet koks nuosprendis bausti laisvės atėmimu reiškia draudimą naudotis tam tikromis politinėmis teisėmis – teise rinkti ir būti išrinktam. Iki šiol nėra vieningos nuomonės, ar toks teisinis reguliavimas yra teisėtas. Straipsnyje analizuojami nuteistųjų laisvės atėmimo bausme politinių teisių ribojimo pagrindai. Pagrindinis šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, ar laisvės atėmimo bausmė gali būti pagrindu riboti politines teises. Atlikus tyrimą, hipotezė iš dalies pasitvirtino. Tarptautinėje teisėje įtvirtintas visuotinės rinkimų teisės principas nėra absoliutus. Daugelyje šalių laisvės atėmimo bausmė laikoma teisėtu aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės ribojimo pagrindu. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje formuojami visuotinės rinkimų teisės ribojimo pagrindai kildinami tiesiogiai iš Konstitucijos. Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste expresis verbis nėra nuostatos, draudžiančios balsuoti nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme. Siekiant įtvirtinti aktyviosios rinkimų teisės ribojimo nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme institutą Lietuvoje, turi būti daromos atitinkamos Konstitucijos pataisos. Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos teisės (rinkti ir būti išrinktam) nėra absoliučios. Konvencijos narės turi teisę jas riboti. Tačiau kiekvienu atveju Teismas turi nustatyti, 1) ar valstybėje taikomos priemonės nepažeidžia šio straipsnio esmės; 2) ar šiomis priemonėmis yra siekiama teisėtų tikslų; 3) ar šios priemonės yra proporcingos. Politinių teisių ribojimo nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme institutas kildinamas iš pirmąpradės sutarties tarp asmens ir visuomenės dėl jo teisių ir laisvių

---

¹ Neringa Krapikaitė yra Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Teisės vientisųjų studijų programos absolventė. Straipsnis „Ar laisvės atėmimo bausmė gali būti pagrindu riboti politines teises?“ yra parengtas absolventės magistro darbo pagrindu.

įgyvendinimo. Rinkimų teisės visuotinio nebuvimas leidžia ją priskirti prie valstybės privilegijų, kurios, priešingai nei teisės, gali priklausyti ne visiems. Teisinis reguliavimas, kai tuo pačiu apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui taikoma pagrindinė (laisvės atėmimo) ir papildoma (rinkimų teisės atėmimo) bausmė, *non bis in idem* principo nepažeidžia. Filosofinė pilietybės koncepcija reikalauja, kad politinės teisės būtų suteiktos tik tiems, kurių moralė įgalina juos prisiimti atsakomybę už ypatingą svarbą turinčius politinius sprendimus. Straipsnis parengtas sisteminės analizės, lyginamuoju, loginiu – analitiniu ir dokumentų analizės metodu.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Laisvės atėmimo bausmė, politinės teisės, visuotinės rinkimų teisės principas, aktyvioji rinkimų teisė, pilietiškumas.

1. ĮVADAS

A man who breaks the laws he has authorized his agent to make for his own governance could fairly have been thought to have abandoned the right to participate in further administering the compact.
Judge Friendly²

Temos aktualumas ir problematika. Daugelio valstybių įstatymuose yra nuostata, kad bet koks nuosprendis bausti laisvės atėmimu reiškia draudimą naudotis tam tikromis išvardintomis teisėmis: dirbti valstybės tarnyboje, užsiimti atitinkama veikla, gauti valstybės apdovanojimą, būti ekspertu, rinkti ir būti išrinktam.³ Teisės doktrinoje ir praktikoje nesutariama, ar laisvės atėmimo bausmė, lygiai taip pat kaip pilietybės, amžiaus ar veiksnumo cenzas, gali būti pagrindu riboti asmenų politines teises. Dažniausiai keliami nuteistųjų laisvės atėmimo bausme aktyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo klausimai.⁴

Demokratišnių teisių ribojimas – sudėtinga konstitucinės teisės problema. Bet koks nukrypimas nuo visuotinės rinkimų teisės principo kelia grėsmę, kad bus pakenkta demokratišniu būdu išrinktos įstatymų leidybos institucijos ir jos paskelbtų įstatymų teisėtumui.⁵ Iki šiol nėra vieningos nuomonės, ar teisė rinkti (būti išrinktam) yra politinė asmens teisė, ar valstybės suteikiama privilegija. Politinių teisių ribojimas nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme gali būti suprantamas ir kaip dviguba bausmė, prieštaraujanti *non bis in idem* principui.

² JAV byla: *Green v. Board of Elections of N.Y.*, 380 F.2d 445, 451 (2d Cir. 1967).

³ Kitos politinės teisės nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme išlieka.

⁴ Dėl laisvės atėmimo bausmės pobūdžio, pasyviosios rinkimų teisės ribojimo klausimai diskutuojami retai.

⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), [GC], No 74025/01, ECHR 2005-II.

Nemažai klausimų kyla dėl nuteistųjų laisvės atėmimo bausme moralinės kompetencijos, tiksliau, jų gebėjimo prisiimti atsakomybę už atsakingus politinius sprendimus.

Nusikalstamumas, kaip socialinis reiškinys, būdingas visoms pasaulio šalims. Tai aktuali šių dienų problema, kelianti pavojų kiekvienos valstybės socialinei, ekonominei plėtrai ir teisės saugos efektyvumui. Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų skaičius kiekvienais metais didėja. Tokia statistika vyrauja ne tik aukštą ekonominį išsivystymo lygį turinčiose valstybėse (Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kinijoje, Rusijoje). Absoliutus kalinių skaičius Lietuvoje yra gerokai didesnis nei kitose Vakarų Europos šalyse, turinčiose 1,5-3 kartus daugiau gyventojų. Pagal įkalintų asmenų skaičių šimtui tūkstančių gyventojų Europoje, Lietuva šiuo metu užima penktą vietą (314 kalinių 100 tūkst. gyventojų).⁶

Didelis įkalintųjų skaičius sąlygoja ne tik baudžiamosios politikos, bet ir su rinkimų teise susijusias teisinio reguliavimo problemas. Lietuvos Respublikos įstatymai numato, kad nuteistieji laisvės atėmimo bausme turi teisę dalyvauti Prezidento, Seimo, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų rinkimuose. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos duomenimis, 2012 m. vykusiuose Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose nuteistieji laisvės atėmimo bausme balsavo aktyviau nei rinkėjai laisvėje.⁷ Apylinkėse, kuriose skaičiuoti nuteistųjų balsai, akivaizdžiai dominavo vienos partijos atstovai. Prieš rinkimus viešojoje erdvėje (portale www.delfi.lt) buvo paskelbti trys vaizdo įrašai, kuriuose užfiksuoti asmenys, besitariantys papirkti rinkėjus, kad jie balsuotų už tam tikros partijos kandidatų sąrašą ir atiduotų pirmumo balsus konkrečioms šio sąrašo kandidatams. Dėl galimo balsų pirkimo ir trukdymo pasinaudoti rinkimų teise Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra pradėjo ikiteisminį tyrimą. Tyrimo metu nustatyta, kad asmenys, veikdami kaip bendrininkų grupė, gavo iš ikiteisminio tyrimo metu nustatytų asmenų nurodymą daryti poveikį asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę įkalinimo įstaigose, kad jie daugiamandatėje rinkimų apygardoje balsuotų už tam tikrą partiją ir reitinguotų jos sąrašė esančius kandidatus. Įvertinusi šiuos duomenis, Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija padarė išvadą, kad įtariamieji galėjo papirkti apie 3000 rinkėjų.⁸

Konstitucinėje demokratijoje politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui keliami ypatingi reikalavimai. Jos negali būti formuojamos taip, „kad kiltų abejonų dėl jų legitimumo, teisėtumo, *inter alia* dėl to, ar renkant asmenis į politines atstovaujamas institucijas nebuvo

---

⁶ World Prison Brief. International Centre for Prison Studies; <http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php?area=europe&category=wb_poprate> [aplankyta 2014 02 05].

⁷ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Laisvės atėmimo vietų įstaigų skyrius, *2012 m. rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą ir referendumo dėl naujos atominės elektrinės statybos I ir II turų apžvalga* (2012 11 05); <<http://www.tm.lt/dok/Rinkimu%202012%20apzvalga.pdf>> [aplankyta 2014 02 05].

⁸ Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Lietuvos Respublikos prezidentės paklausimų, ar per 2012 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvada (2012 11 13, Nr. 131-6607).

pažeisti demokratinės teisinės valstybės principai.⁹ Valstybės, ribojančios politines teises asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme, pripažįsta, kad balsadėžės skaidrumas (angl. *the Purity of the Ballot Box*) – būtina demokratiškų ir teisėtų rinkimų sąlyga. Asmens *antipilietiškas* ir polinkis daryti sunkias nusikalstamas veikas didina balsavimo rinkimuose tvarkos pažeidimų riziką, o tai kelia grėsmę rinkimų proceso sąžiningumui ir teisingumui.¹⁰ Atsižvelgus į susiklosčiusią situaciją Lietuvoje ir užsienio valstybių praktiką, straipsnyje keliama hipotezė, kad laisvės atėmimo bausmė gali būti pagrindu riboti asmenų politines teises.

Lietuvos teisės moksle nuteistųjų laisvės atėmimo bausme politinių teisių ribojimo klausimai kol kas plačiau nenagrinėjami. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuota demokratiškų rinkimų doktrina yra gana fragmentiška. Dėl nedidelio bylų skaičiaus ir prašymuose formuluojamų klausimų, plačiau išnagrinėti tik kai kurie rinkimų teisės konstituciniai klausimai.¹¹ Atsižvelgiant į tai, šiuo straipsniu siekiama plačiau pažvelgti į konstitucinį rinkimų teisės institutą ir atskleisti naujus šios doktrinos aspektus.

Pagrindinis straipsnio tikslas yra išsiaiškinti, ar laisvės atėmimo bausmė gali būti pagrindu riboti politines teises. Objektas – nuteistųjų laisvės atėmimo bausme politinės teisės ir jų ribojimo pagrindai. Straipsnis parengtas sisteminės analizės, lyginamuoju, loginiu – analitiniu ir dokumentų analizės metodu.

2. POLITINIŲ TEISIŲ SAMPRATA IR JŲ RIBOJIMO PAGRINDAI TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Žmogaus teisių samprata nuolat istoriškai kito. Antikos laikais jos buvo suvokiamos kaip iš visuotinės žmogaus prigimties, pirmiausia orumo (Seneka), kylančios teisės.¹² Viduramžiais žmogaus teisių koncepcija siejama su krikščioniškąja filosofija ir jos metodologine nuostata, kad visuomenės gerovė ir bendras interesas yra žymiai svarbiau nei individualūs poreikiai.¹³ XVII a. pabaigoje dominavo kelios mąstymo apie žmogaus teises kryptys: prigimtinės teisės doktrina ir pozityvizmas. Šių teorijų raidoje susiformavo ir šiuolaikinė / modernioji žmogaus teisių ir laisvių samprata.¹⁴

---

⁹ Ten pat.

¹⁰ K. I. PETTUS, *Felony Disenfranchisement in America: Historical Origins, Institutional Racism and Modern Consequences* (New York: LFB Scholarly Pub., 2005), p. 140.

¹¹ E. JARAŠIŪNAS, *La Cour Constitutionnelle de la République de Lituanie et la Protection des Fondements Constitutionnels de L'Institut des Elections Democratiques*, *Jurisprudencija* (2007, Nr. 4(94)), p. 14.

¹² R. PETKUVIENĖ, *Žmogaus teisių samprata teismo ir subjektinės teisės požiūriu*, *Jurisprudencija* (2006, Nr. 6 (84)), p. 87.

¹³ J. ROSENTHAL, *Ethics and International Affairs, second edition* (Georgetown University Press, 1999), p. 127, mintis tekste: I. TREPKUTĖ, *Žmogaus teisės Japonijoje: samprata ir raida* (magistro darbas, Kaunas, VDU, 2010), p. 9.

¹⁴ R. PETKUVIENĖ, „Žmogaus teisių samprata teismo ir subjektinės teisės požiūriu“, *Jurisprudencija* (2006, Nr. 6 (84)), p. 87.

Šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse žmogaus teisės suprantamos kaip tos, kurios įtvirtintos 1948 m. Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO) paskelbtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje¹⁵ ir po jos priimtuose tarptautiniuose bei regioninio pobūdžio dokumentuose: Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte,¹⁶ Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte,¹⁷ Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo,¹⁸ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje,¹⁹ Europos socialinėje chartijoje,²⁰ Amerikos žmogaus teisių konvencijoje,²¹ Afrikos chartijoje dėl žmogaus ir tautų teisių,²² Arabų žmogaus teisių chartijoje²³ ir kt.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (toliau – Deklaracija) buvo pirmasis JTO dokumentas, kuriame išdėstytos visos tarptautiniu mastu pripažintos žmogaus teisės: teisė į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą (3 str.), santuokos (16 str.), prieglobsčio teisė (14 str.), įsitikinimų laisvė (19 str.), susirinkimų ir asociacijų laisvė (20 str.), teisė į darbą bei apsaugą nuo nedarbo (23 str.) ir kt.²⁴ Deklaracija apėmė tiek pilietines ir politines, tiek ekonomines, socialines ir kultūrinės teises be jokio išskyrimo, pripažindama jų nedalumą, abipusę priklausomybę ir tarpusavio sąsajas.²⁵

Deklaracijoje skelbiamos pilietinės ir politinės teisės mokslinėje literatūroje skirstomos į tris kategorijas: 1) „asmens fizinės bei dvasinės autonomijos“, 2) „lygiateisiškumo“ ir 3) „reikšmingo dalyvavimo politiniame gyvenime.“ Į pirmąją grupę patenka teisė į gyvybę (3 str.), kankinimų, žiauraus elgesio draudimas (5 str.), judėjimo laisvė (13 str.), teisė į privatumą (12 str.) ir kt. Antrajai kategorijai priskirtina teisė į teisingą teismą (10 str.) ir diskriminacijos draudimas (7 str.). Teisė balsuoti ir būti išrinktam (21 str.), susirinkimų ir asociacijų laisvė (20 str.) neatsiejamai susijusios su asmens politinėmis teisėmis arba „reikšmingu dalyvavimu politiniame gyvenime.“²⁶

Vienas iš Deklaracijos rengėjų R. Cassin'as pateikia detalesnę skirstymą. Anot jo, Deklaracijos 3 – 11 straipsniai saugo asmens teises į gyvybę, laisvę ir saugumą. Kitos nuostatos susijusios su žmogaus teisėmis pilietinėje visuomenėje: teisė į privatumą (12 str.), teisė laisvai judėti (13 str.), teisė ieškoti prieglobsčio (14 str.), teisė į pilietybę (15 str.) ir kt. Likusiuose

¹⁵ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, *Žin.* (2006, Nr. 68-2497).

¹⁶ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, *Žin.* (2002, Nr. 77-3288).

¹⁷ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, *Žin.* (2002, Nr. 77-3290).

¹⁸ Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, *Žin.* (1998, Nr. 108-2957).

¹⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Žin.* (1995, Nr. 40-987).

²⁰ Europos socialinė chartija, *Žin.* (2001, Nr. 49-1704).

²¹ OAS Treaty Series No. 36; 1144 UNTS 123; 9 ILM 99 (1969).

²² CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982).

²³ *Arab Charter on Human Rights*, Publication Date 25/1/2008.

²⁴ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, *Žin.* (2006, Nr. 68-2497).

²⁵ M. BADERIN, M. SSENIONJO, *International Human Rights Law* (Ashgate, 2010), p. 8.

²⁶ Ten pat.

straipsniuose išdėstytos asmens politinės teisės: minties, sąžinės, religijos laisvė (18 str.), saviraiškos laisvė (19 str.), susirinkimų ir asociacijų teisė (20 str.), rinkimų teisė (21 str.).²⁷

Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje vengiama griežto teisių ir laisvių skirstymo. Laikomasi požiūrio, kad Deklaracijoje įtvirtintos pilietinės, politinės, ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. Teisių nedalumo principas – vienas iš kertinių šiuolaikinės žmogaus teisių sampratos aspektų.²⁸ Visuotinai pripažįstama, kad visos žmogaus teisės yra universalios, nedalomos ir viena kitą sąlygojančios.²⁹ Todėl vieningos nuomonės, kokios teisės turėtų būti laikomos išskirtinai politinėmis, iki šiol nėra. Daugelis mokslininkų sutinka, kad pagrindinė ir pati „gryniausia“ politinė teisė – rinkimų. Kitos teisės laikomos politinėmis tik tuomet, kai jos susijusios su šios teisės įgyvendinimu.³⁰

Teisė balsuoti rinkimuose (teisė rinkti) ir teisė iškelti savo kandidatūrą (būti išrinktam) įtvirtinta pasauliniu lygmeniu. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 21 straipsnyje nurodyta: *1. Kiekvienas turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai arba per laisvai išrinktus atstovus. <...> 3. Liaudies valia yra valstybės valdžios pagrindas; ši valia išreiškiama teisinguose rinkimuose, kurie vyksta periodiškai, kai yra visuotinė ir lygi rinkimų teisė, ir slaptas balsavimas arba kitos lygiavertės procedūros, garantuojančios balsavimo laisvę.*³¹

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 25 straipsnis skelbia, kad *[k]iekvienas pilietis be jokios 2 straipsnyje nurodytos diskriminacijos ir be nepagrįstų apribojimų turi teisę ir galimybę: a) dalyvauti tvarkant viešuosius reikalus tiek tiesiogiai, tiek per laisvai išrinktus atstovus; b) balsuoti ir būti išrinktas per reguliariai rengiamus teisingus rinkimus remdamasis visuotine ir lygia rinkimų teise, slaptu balsavimu, kurie garantuoja laisvą rinkėjų valios išreiškimą; <...> .*³²

Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo 5 straipsnyje įtvirtinta konvencijos dalyvių pareiga *<...> uždrausti ir panaikinti visų formų rasinę diskriminaciją ir garantuoti kiekvieno žmogaus lygiateisiškumą prieš įstatymą nepriklausomai nuo rasės, odos spalvos, tautybės ar etninės kilmės, ypač realizuojant šias teises: <...> c) politines teises, ypač teisę dalyvauti rinkimuose – balsuoti ir iškelti savo kandidatūrą – remiantis visuotine ir vienoda balsavimo teise, teisę dalyvauti valdant šalį, taip pat tvarkant bet kokio lygio valstybės reikalus ir vienodą teisę dirbti valstybinėse įstaigose; <...> .*³³

Amerikos žmogaus teisių konvencijos 23 straipsnio 1 dalis skelbia, kad *[k]iekvienas pilietis turi teisę naudotis šiomis teisėmis ir galimybėmis: a. dalyvauti tvarkant viešuosius*

²⁷ Ten pat.

²⁸ L. Marcinkutė, *Žmogaus teisių ir valstybės suvereniteto dermė Lietuvos nacionalinėje žmogaus teisių politikoje* (daktaro disertacija, Kaunas, VDU, 2012), p. 14.

²⁹ B. PRANEVIČIENĖ, D. AMILEVIČIUS, *Žmogaus teisių samprata krikščionybėje ir utilitaristėje pasaulėžiūroje*, Soter (2012, Nr. 41), p. 58.

³⁰ S. JOSEPH, *Civil and Political Rights*, straipsnis knygoje: M. Baderin, M. Ssenyonjo, *Intenational Human Rights Law* (Ashgate, 2010), p. 90.

³¹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, *Žin.* (2006, Nr. 68-2497).

³² Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, *Žin.* (2002, Nr. 77-3288).

³³ Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, *Žin.* (1998, Nr. 108-2957).

reikalus, tiesiogiai ar per laisva valia išrinktus atstovus; b. balsuoti ir būti išrinktas per reguliariai rengiamus teisingus rinkimus remdamasis visuotine ir lygia rinkimų teise, slaptu balsavimu, kurie garantuoja laisvą rinkėjų valios išreiškimą; <...>.³⁴ Šios nuostatos pažodžiui atkartotos ir Arabų žmogaus teisių chartijos 24 straipsnio 3 ir 4 dalyse.³⁵

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Papildomo protokolo 3 straipsnyje numatyta, kad *Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja pagrįstais terminais organizuoti laisvus rinkimus, slaptai balsuojant, sudarydamos tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas.*³⁶

Nepaisant plataus reglamentavimo, prieš tai minėtuose tarptautiniuose ir regioninio pobūdžio dokumentuose ar oficialiuose jų komentaruose pateikiami specialūs teisės į laisvus rinkimus ribojimo pagrindai. Amerikos žmogaus teisių konvencijos 23 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad teisė rinkti (būti išrinktam) gali būti apribota, jei to reikia dėl „amžiaus, pilietybės, gyvenamosios vietos, kalbos, išsilavinimo, neveiknumo ar kompetentingo teismo nuosprendžio baudžiamojame byloje.“³⁷ Arabų žmogaus teisių chartijos 24 straipsnio 7 dalis numato galimybę šią teisę riboti, kai „toks ribojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje, užtikrinant valstybės ir visuomenės saugumą ir interesus bei žmonių sveikatos, moralės ir kitų teisių apsaugą.“³⁸

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto komentare, skirtame Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 25 straipsniui (angl. *General Comment no. 25 (1996) on Article 25 of the International Covenant on Civil and Political Rights*), teigiama, kad [v]alstybės narės, teikdamos ataskaitas, privalo nurodyti ir išaiškinti tas įstatymų nuostatas, kuriomis ribojama piliečių teisė balsuoti. Pagrindai tokiems ribojimams privalo būti objektyvūs ir pagrįsti. Jei teisiant už nusikaltimą atimama ir teisė balsuoti, šios teisės atėmimo laikotarpis turi būti proporcingas nusikaltimo sunkumui ir bausmei.³⁹

Europos Žmogaus Teisių Teismas, aiškindamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas, pripažino, kad sutarties dalyvės savo vidaus teisės sistemoje turi teisę taikyti Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio (teisės į laisvus rinkimus) apribojimus. Taikant šias priemones turi būti laikomasi proporcingumo ir teisėtumo reikalavimų.⁴⁰

Teisės į laisvus rinkimus ribojimo pagrindai nurodyti ir kituose tarptautiniuose rinkimų teisės nuostatas įtvirtinančiuose dokumentuose. Vidurio ir Rytų Europos rinkimų vadovų asociacijos priimtoje Rinkimų standartų, teisių ir laisvių konvencijoje numatyta, kad „[r]inkimų teisės ir laisvės gali būti apribotos tada, kai būtina apsaugoti moralę, sveikatą, kitų asmenų

³⁴ OAS Treaty Series No. 36; 1144 UNTS 123; 9 ILM 99 (1969).

³⁵ *Arab Charter on Human Rights*, Publication Date 25/1/2008.

³⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Žin.* (1995, Nr. 40-987), 3 str.

³⁷ OAS Treaty Series No. 36; 1144 UNTS 123; 9 ILM 99 (1969).

³⁸ *Arab Charter on Human Rights*, Publication Date 25/1/2008.

³⁹ CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, General Comment No. 25.

⁴⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), [GC], No 74025/01, ECHR 2005-II.

teisės ir interesus, siekiant užtikrinti valstybės saugumą, viešąją tvarką ar užkirsti kelią nusikalstamumui.⁴¹

Venecijos komisijos pateiktose rekomendacijose teigiama, kad teisės balsuoti (būti išrinktam) atėmimas gali būti taikomas tuomet, jei <...> ii. ši įstatymo nuostata yra teisėta; iii. laikomasi proporcingumo reikalavimo; priešastys, dėl kurių asmenims nesuteikiama ši teisė, neturi būti tokios pat griežtos, kaip politinių teisių atėmimas; iv. teisė balsuoti atimta dėl neveiknumo ar apkaltinamojo nuosprendžio baudžiamojoje byloje už sunkų nusikaltimą; <...>.⁴²

Įvertinus tarptautiniu mastu pripažintas rinkimų teisės nuostatas, akivaizdu, kad jose įtvirtintas visuotinės rinkimų teisės principas nėra absoliutus. Dokumentuose pateikiamas platus teisės į laisvus rinkimus ribojimo pagrindų sąrašas. Valstybėms suteikiama galimybė savo teisinėse sistemose taikyti visuotinės rinkimų teisės principo apribojimus dėl amžiaus, pilietybės, gyvenamosios vietos, kalbos, išsilavinimo, neveiknumo, teismo nuosprendžio baudžiamojoje byloje ir kt. Svarbiausia, kad šios teisės ribojimo pagrindai būtų a) proporcingi; b) nustatyti siekiant teisėtų tikslų; c) objektyvūs ir pagrįsti.

3. TEISMŲ PRAKTIKA RINKIMŲ TEISĖS ATĖMIMO NUTEISTIEMS LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME BYLOSE

3.1. Lietuvos ir užsienio šalių praktika

Bausmes atliekantys Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę dalyvauti Prezidento, Seimo, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų rinkimuose. Galiojantys teisės aktai užtikrina demokratišką šių teisių įgyvendinimą – jie yra visuotiniai, lygūs, tiesioginiai ir slapti. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatyme įtvirtinta, kad nuteistieji balsuoja paštu bausmės atlikimo vietose sudarytuose specialiuose balsavimui skirtuose pašto skyriuose.⁴³ Skirtingai nei aktyvioji, pasyvioji rinkimų teisė nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme yra ribojama. Pagal Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnį asmuo negali kelti kandidatūros į Prezidento, Seimo ar savivaldybių tarybų nario postus, jei likus 65 dienoms iki rinkimų nebaigė atlikti paskirtos bausmės.⁴⁴

Teismų praktikos, susijusios su pasyviosios rinkimų teisės ribojimu nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme, Lietuvoje iki šiol nėra. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas yra

⁴¹ Convention on the Standards of Democratic Elections, Electoral Rights and Freedoms in the Commonwealth of Independent States. (Adopted 7 October 2002), 20 Art.

⁴² European Commission for Democracy through Law, Council of Europe, Code of good practice in electoral matters– guidelines and explanatory report, (Council of Europe, 2003), p. 20.

⁴³ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas, *Žin.* (1992, Nr. I-2721), 34 str. 4 d.

⁴⁴ Ten pat, 2 str. 3 d.

pasisakęs tik dėl Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 5 dalyje įtvirtintos nuostatos, draudžiančios asmeniui būti renkamam Seimo nariu, jeigu Seimas apkaltos proceso tvarka yra pašalinęs jį iš užimamų pareigų.⁴⁵ Aiškindamas apkaltos proceso teises pasekmes, Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, jog *Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš Respublikos Prezidento pareigų už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmį, betikslį patį konstitucinį apkaltos už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą, <...>*.⁴⁶ Nusikaltimas, kuriuo kartu nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, tokių teisinių padarinių nesukelia, t. y. asmuo gali būti renkamas Seimo nariu.

Esminės rinkimų teisės nuostatos įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Konstitucijos 34 ir 55 straipsniuose yra nurodyti tam tikri konstituciniai rinkimų santykių teisinio reguliavimo imperatyvai. Konstitucijos 34 straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtinta aktyvioji piliečių, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, rinkimų teisė. Straipsnio antrojoje dalyje, kad teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai, yra įtvirtinta galimybė asmeniui Konstitucijos ir rinkimų įstatymų nustatyta tvarka kandiduoti į atitinkamos renkamos viešosios valdžios institucijos narius. Konstitucijos 34 straipsnio 3 dalyje nustatytas aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės ribojimas – šios teisės neturi tie asmenys, kurie teismo pripažinti neveiksniais. Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad parlamento nariai renkami remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.⁴⁷

Lietuvos konstitucinėje doktrinoje laikomasi požiūrio, kad visuotinės rinkimų teisės principas nėra absoliutus. 2008 m. spalio 1 dienos nutarime LR Konstitucinis Teismas konstatavo, jog *Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas visuotinės rinkimų teisės principas reiškia, kad visiems Lietuvos Respublikos piliečiams, atitinkantiems iš Konstitucijos ir jai neprieštarujančių įstatymų kylančius reikalavimus (sąlygas), turi būti užtikrinta teisė dalyvauti Seimo narių rinkimuose*.⁴⁸ Rinkimų teisės įgyvendinimui paprastai taikomi amžiaus, pilietybės ir veiksnumo reikalavimai. Konstitucinio Teismo praktikoje nustatytos ir kitos naudojimosi šia teise sąlygos.⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies nuostatas, konstatavo, kad tiek pasyvioji, tiek aktyvioji

⁴⁵ Ten pat, 2 str. 5 d.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo, *Žin.* (2004 05 26, Nr. 85-3094).

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.* (1992, Nr. 33-1014).

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, *Žin.* (2008 10 04, Nr. 114-4367).

⁴⁹ V. KURMELIS, *Rinkimų teisės principai* (magistro darbas, Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2008), p. 15.

rinkimų teisė renkant vietos savivaldos atstovaujamasias institucijas yra siejama su asmens nuolatiniu gyvenimu atitinkamame administraciniame vienetė.⁵⁰

Politinės teisės Lietuvoje gali būti ribojamos ir dėl užimamų pareigų. 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Seimo nariai yra Tautos atstovai (Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalis). Eidami savo pareigas jie vadovaujami Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų (Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalis). Tie patys asmenys negali tuo pat metu vykdyti funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią ir būti savivaldybių tarybų, per kurias įgyvendinama savivaldos teisė, nariais. Konstitucijoje yra įtvirtintas dvigubo mandato draudimo principas.⁵¹

Pasyviają rinkimų teisę negali pasinaudoti ir Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviają tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai.⁵² Pagal Konstitucijos 113 straipsnio pirmą dalį, užimti jokių renkamų pareigų negali ir teisėjai. Taip yra todėl, kad *Konstitucijoje įtvirtintas darnios, teisingos pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, konstitucinis laisvų ir demokratinių rinkimų principas suponuoja tai, kad neturi būti sudaroma jokių prielaidų teisėjams <...> savo įgaliojimais pasinaudoti siekiant tapti Seimo nariu, taigi kilti konfliktui tarp tokio asmens tarnybinių pareigų ir jo privataus intereso būti išrinktam Seimo nariu.*⁵³

---

⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, *Žin.* (2003 02 25, Nr. 19-828).

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, *Žin.* (2003 02 25, Nr.19-828).

⁵² Ten pat.

⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, *Žin.* (2004 05 26, Nr.85-3094).

Teisę rinkti nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija.⁵⁴ Konstitucinio Teismo doktrinoje formuojami visuotinės rinkimų teisės ribojimo pagrindai kildinami tiesiogiai iš konkrečių Konstitucijos straipsnių nuostatų. Teismas 2008 spalio 1 d. nutarime konstatavo, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas tam tikrus rinkimų teisės apribojimus, privalo paisyti tik Konstitucijos, t. y. jis negali nei pats paneigti, iškreipti ar apriboti visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės, slapto balsavimo, nei sudaryti teisinių prielaidų tai padaryti kitiems subjektams.⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste *expresis verbis* nėra nuostatos, draudžiančios balsuoti asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme. Vadinas, siekiant įtvirtinti aktyviosios rinkimų teisės ribojimo nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme institutą Lietuvoje, turi būti daromos atitinkamos Konstitucijos pataisos. Įvertinus pakankamai sudėtingą svarbiausio šalies įstatymo keitimo procedūrą, abejotina, ar apskritai šis teisinis reguliavimas yra realiai įgyvendinamas. Kol šių pakeitimų nėra, galiojantys teisės aktai numato, kad aktyviają rinkimų teisę gali naudotis visi tinkamo amžiaus sulaukę Lietuvos Respublikos piliečiai, kuriems teismine tvarka nėra apribotas veiksnumas.

Nuteistieji laisvės atėmimo bausme turi teisę balsuoti ne tik Lietuvoje, bet ir Albanijoje, Azerbaidžane, Kroatijoje, Kipre, Čekijoje, Danijoje, Suomijoje, Airijoje, Latvijoje, Moldovoje, Juodkalnijoje, Serbijoje, Slovėnijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Makedonijoje ir Ukrainoje. Skirtingai reglamentuojamos tik šių valstybių piliečių pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo sąlygos.

Kitose Europos valstybėse teisė balsuoti nuteistiesiems suteikiama atsižvelgus į nusikaltimo rūšį ir laisvės atėmimo bausmės trukmę. Toks teisinis reguliavimas galioja Italijoje, Austrijoje, Belgijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Liuksemburge, Maltoje, Monake, Nyderlanduose, Lenkijoje, Portugalijoje, San Marine, Slovakijoje ir Turkijoje. Pavyzdžiui, Italijoje teisės balsuoti atėmimas skiriamas kaip papildoma bausmė už tam tikrų rūšių nusikalstamas veikas: viešųjų lėšų išvaistymą, plėšimą, piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi ir kt. Jei laisvės atėmimo bausmė trunka ilgiau nei penkerius metus, teisė rinkti (būti išrinktam) panaikinama visam laikui.⁵⁶ Italijos Aukščiausiais Teismas byloje *Scoppola v. Italy* (2006) konstatavo, kad „toks teisinis reguliavimas yra teisėtas,

---

⁵⁴ Teisę būti išrinktam nustato ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucija, bet ir rinkimų įstatymai (Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.* (1992, Nr. 33-1014), 34 str.).

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, *Žin.* (2003 02 25, Nr. 19-828).

⁵⁶ Presidential Decree no. 223/1967 on the Unified Code governing the active electorate and the maintenance and revision of the electoral rolls, Article 28.

proporcingas ir būtinas demokratinėje visuomenėje.⁵⁷ Rinkimų teisės atėmimas už tam tikrų rūšių nusikalstamas veikas taikomas ir Rumunijoje.⁵⁸

Armėnijoje, Bulgarijoje, Estijoje, Gruzijoje, Vengrijoje, Rusijoje ir Didžiojoje Britanijoje bet koks nuosprendis bausti laisvės atėmimu reiškia rinkimų teisės atėmimą. Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos Tautos atstovavimo įstatymo (angl. *Representation of the People Act 1983*) 3 skyriuje yra nuostata, draudžianti balsuoti (būti išrinktiems) visiems kalėti nuteistiems asmenims.⁵⁹ Apribojimais netaikomi tik kalintiems už teismo įžeidimą⁶⁰ ar finansinių įsipareigojimų nevykdymą.⁶¹ Vertindamas šios nuostatos teisėtumą (*Hirst v. United Kingdom* (2001)), Didžiosios Britanijos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad laisvės atėmimo bausmė gali būti pagrindu riboti politines teises: „[a]tsižvelgiant į aplinkybes (nusikaltėlio asmenybę, polinkį nusikalsti), kurių paisoma skiriant laisvės atėmimo bausmę, nuteistieji turi netekti teisės dalyvauti savo šalies valdyme. Atskirtis nuo visuomenės reiškia jai suteiktų privilegijų praradimą.“ Rinkimų teisės atėmimas teismo skiriamas kaip papildoma bausmė, kuria siekiama šių teisėtų tikslų: 1) nubausti; 2) užkirsti kelią naujiems nusikaltimams; 3) „reabilituoti“, t. y. skatinti pilietiškumą (pilietinę atsakomybę) ir pagarbą įstatymui.⁶²

Jungtinėse Amerikos Valstijose teisės balsuoti (būti išrinktam) atėmimas nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme taikomas beveik visoje šalyje (išskyrus Vermontą ir Meiną). Dažniausiai ši teisė pakartotinai suteikiama iš karto po bausmės atlikimo. Kai kuriose valstijose (Delavere, Floridoje, Virdžinijoje ir Teksase) galioja griežtesni įstatymai, numatantys sudėtingesnes rinkimų teisės įgyvendinimo procedūras.⁶³

Šalies Aukščiausiasis Teismas ne kartą pripažino (*Green v. Board of Elections of N.Y.*,⁶⁴ *Richardson v. Ramirez*,⁶⁵ *Danielson v. Dennis*,⁶⁶ *Madison v. Washington*),⁶⁷ kad tokie nuteistųjų politinių teisių suvaržymai neprieštarauja Konstitucijos 14 pataisos 2 dalies nuostatai, kuri leidžia riboti politines teises asmenims, dalyvavusiems sukilime ar kitame nusikaltime.⁶⁸

Kanados Aukščiausiasis Teismas byloje *Sauvé v. Attorney General of Canada* (2002)⁶⁹ pripažino, kad teisinis reguliavimas, užkertantis kelią balsuoti asmenims, nuteistiems laisvės

⁵⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Scoppola v. Italy* (no. 3) [GC], no. 126/05, 22 May 2012.

⁵⁸ Romanian Penal Code (Law no. 286/2009), Article 64 a.

⁵⁹ The Representation of the People Act 1983 (c. 50, SIF 42), Section 3.

⁶⁰ Ten pat, Section 3(2)(a).

⁶¹ Ten pat, Section 3(2)(c).

⁶² Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), [GC], No 74025/01, ECHR 2005-II.

⁶³ J. FELLNER, M. MAUER, *Losing the Vote: The Impact of Felony Disenfranchisement Laws in the United States* (New York, 1998), p. 4.

⁶⁴ JAV byla: *Green v. Board of Elections of N.Y.*, 380 F.2d 445, 451 (2d Cir. 1967).

⁶⁵ JAV byla: *Richardson v. Ramirez*, 418 U.S. 24 June 24, 1974.

⁶⁶ JAV byla: *Danielson v. Dennis*, 139 P.3d 688, 689 (Colo. 2006).

⁶⁷ JAV byla: *Madison v. Washington*, 78598-8 July 26, 2007.

⁶⁸ U.S. Const. amend. XIV, § 2.

⁶⁹ Kanados byla: *Sauvé v. Canada* (Attorney General), [2002] 3 S.C.R. 519.

atėmimo bausmė,⁷⁰ prieštarauja Kanados teisių ir laisvių chartijos 3 straipsnio nuostatai („[p]iliečiai turi teisę dalyvauti federaliniuose ar provincijos rinkimuose“).⁷¹ Teismas pripažino, kad asmenys, darydami sunkius nusikaltimus, išreiškia didelę nepagarbą visuomenei. Pilietinė atsakomybė ir pagarba įstatymui – būtina piliečių dalyvavimo sprendimų priėmimo procese sąlyga. Nepaisant to, teisė balsuoti yra demokratijos ir teisinės valstybės pagrindas. Rinkimų teisės atėmimas negali būti taikomas neapgalvotai. Svarbu atsižvelgti į tai, koks yra ryšys tarp sankcijos (teisės balsuoti atėmimo) ir asmens veikos. Teismas konstatavo, kad atsakovas (Kanados Vyriausybė) nepateikė pakankamai argumentų ir motyvų, kuriais remiantis būtų galima teigti, kad tokie asmens politinių teisių suvaržymai yra pagrįsti.

Pietų Afrikos Respublikos rinkimų įstatyme (2003) buvo nuostata, skelbianti kad „asmuo, rinkimų dieną atliekantis bausmę įkalinimo įstaigoje, turi teisę balsuoti tik tada, kai laisvės atėmimas gali būti pakeistas bauda.“⁷² Pietų Afrikos Konstitucinis Teismas šią įstatymo nuostatą pripažino prieštaraujančia Konstitucijai. Teismas nurodė, kad rinkimų teisės atėmimas yra teisėtas tik tuomet, kai valstybėje yra aiškūs tikslai, kurių siekiama taikant šias priemones. Bet kokie žmogaus teisių ribojimai turi būti pagrįsti. Bendro pobūdžio teisės balsuoti atėmimas, taikomas visiems kalėti nuteistiems asmenims (neatsižvelgus į bausmės rūšį ar nusikaltėlio asmenybę), pažeidžia proporcingumo principą.⁷³

Australijos Aukščiausiasis Teismas byloje *Roach v. Electoral Commissioner* (2007) sprendė,⁷⁴ ar Australijos rinkimų įstatymo nuostata,⁷⁵ draudžianti balsuoti asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausmė, neprieštarauja Konstitucijai. Teisė balsuoti netiesiogiai kildinama iš Australijos Konstitucijoje įtvirtintų atstovaujamosios demokratijos principų. Taikant šią teisę ribojančias priemones, reikia atsižvelgti į tai, ar jos yra 1) būtinos; 2) proporcingos; 3) nepažeidžia atstovaujamosios demokratijos principų. Teismas konstatavo, kad teisinis reguliavimas, užkertantis kelią balsuoti visiems asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausmė, nepatenka į jokiais diskrecijos laisvės ribas, t. y. prieštarauja Australijos Konstitucijai.

Kanados, Australijos ir Pietų Afrikos teismai pripažįsta, kad laisvės atėmimo bausmė gali būti pagrindu riboti asmenų politines teises. Tačiau šių šalių konstitucinėje doktrinoje formuojama nuostata, kad griežta sankcija – rinkimų teisės atėmimas – gali būti taikoma tik tada, kai valstybė sugeba įrodyti, kad 1) šią teisę ribojančios priemonės yra proporcingos; 2) pagrįstos; 3) jomis siekiama teisėtų tikslų.

3.2. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

⁷⁰ Canada Elections Act, RSC 1985, c E-2, section 51 (e).

⁷¹ The Constitution Act, 1982, Schedule B to the Canada Act 1982 (UK), 1982, c 11.

⁷² Act 34 of 2003 (Government Gazette 25687 GN 1641, 6 November 2003), 24 B art.

⁷³ Pietų Afrikos Konstitucinio Teismo byla: Minister of Home Affairs v. National Institute for Crime Prevention and the Reintegration of Offenders (NICRO) (no. 3/04 of 3 March 2004).

⁷⁴ Australijos byla: *Roach v. Electoral Commissioner* (2007) 233 CLR 162.

⁷⁵ Commonwealth Electoral Act 1918 (Cth), 93(8AA).

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – Teismas) ne kartą pasisakė dėl politinių teisių ribojimo asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme. Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje „Teisė į laisvus rinkimus“ nustatyta: „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja pagrįstais terminais organizuoti laisvus rinkimus, slaptai balsuojant, sudarydamos tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas.“⁷⁶ Šiuo straipsniu garantuojamos dvi subjektinės teisės: teisė balsuoti ir teisė būti išrinktam.⁷⁷

Teismas pripažino, kad asmenys, nuteisti laisvės atėmimo bausme, turi teisę naudotis visomis Konvencijos garantuojamomis teisėmis (išskyrus teisę į laisvę). Draudžiamas bet koks žiaurus elgesys su nuteistaisiais (*Kalashnikov v. Russia*).⁷⁸ Šiems asmenims privalo būti užtikrinta religijos (*Poltoratskiy v. Ukraine*),⁷⁹ saviraiškos (*Yankov v. Bulgaria*),⁸⁰ susirašinėjimų (*Silver and Others v. the United Kingdom*),⁸¹ santuokos (*Hamer v. the United Kingdom*),⁸² *Draper v. the United Kingdom*)⁸³ ir kitos teisės. Bet kokie šių teisių ribojimai turi būti pagrįsti.

Teisė balsuoti nėra privilegija. Dvidešimt pirmame amžiuje žmonės turi būti įtraukti į įstatymų leidybos institucijų sudarymą. Visuotinė rinkimų teisė jau yra tapusi pagrindiniu principu (*Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*,⁸⁴ *Hirst v. the United Kingdom*,⁸⁵ *Scoppola v. Italy*).⁸⁶ Nepaisant to, teisės, saugomos Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje, nėra absoliučios. Konvencijos narės turi teisę jas riboti. Istorinė raida, kultūriniai ir politiniai skirtumai gali lemti skirtingą rinkimų organizavimą atskirose šalyse. Kiekvienu atveju Teismas sprendžia, ar konkretus teisinis reguliavimas nepažeidžia Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio reikalavimų (*Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*,⁸⁷ *Matthews v. the United*

⁷⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Žin.* (1995, Nr. 40-987), 3 str.

⁷⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, 2 March 1987, Series A no 113.

⁷⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Kalashnikov v. Russia*, No. 47095/99, ECHR 2002-VI

⁷⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Poltoratskiy v. Ukraine*, No. 38812/97, EcHR 2003-V.

⁸⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Yankov v. Bulgaria*, No. 39084/97, EcHR 2003-XII.

⁸¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Silver and Others v. the United Kingdom*, 25 March 1983, Series A no. 61.

⁸² Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hamer v. the United Kingdom*, no. 7114/75, Comm. Rep. 13 December 1979, D.R. 24.

⁸³ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Draper v. the United Kingdom*, no. 8186/78, Comm. Rep., 10 July 1980, D.R. 24.

⁸⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, 2 March 1987, Series A no 113.

⁸⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), [GC], No 74025/01, ECHR 2005-II.

⁸⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Scoppola v. Italy* (no. 3) [GC], no. 126/05, 22 May 2012.

⁸⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, 2 March 1987, Series A no 113.

Kingdom,⁸⁸ *Labita v. Italy*,⁸⁹ *Podkolzina v. Latvia*,⁹⁰ *Scoppola v. Italy*).⁹¹ Teismas turi nustatyti, 1) ar valstybėje taikomos priemonės nepažeidžia šio straipsnio esmės, 2) ar šiomis priemonėmis yra siekiama teisėtų tikslų, 3) ar šios priemonės yra proporcingos (*Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*,⁹² *Hirst v. the United Kingdom*,⁹³ *Frodl v. Austria*,⁹⁴ *Scoppola v. Italy*,⁹⁵ *Calmanovici v. Romania*,⁹⁶ *Labita v. Italy*).⁹⁷

Kiekviena valstybė privalo sudaryti sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas. Bet koks nukrypimas nuo visuotinės rinkimų teisės principo kelia grėsmę įstatymų leidybos institucijų ir pačių įstatymų demokratiškumui. Balsavimo teisės nesuteikimas tam tikroms žmonių grupėms turi būti suderintas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio pagrindiniais tikslais (*Hirst v. the United Kingdom*).⁹⁸

Byloje *Hirst v. the United Kingdom* (2005) Teismas vertino Jungtinės Karalystės 1983 m. *Tautos atstovavimo įstatymo* (angl. *Representation of the People Act 1983*) 3 skyriaus nuostatos suderinamumą su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu. Minėtoje įstatymo nuostatoje buvo nurodyta, kad nuteistasis tuo laikotarpiu, kai yra įkalinimo įstaigoje ir vykdo nuosprendį (atlieka bausmę), neturi teisės balsuoti jokiuose parlamento ar vietos savivaldos rinkimuose. Apribojimas buvo taikomas visiems kalėti nuteistiems asmenims.⁹⁹

Teismas šioje byloje pripažino, kad politinių teisių ribojimas nuteistiems laisvės atėmimo bausme pateisina teisėtus valstybės tikslus – skatinti piliečių atsakomybę ir pabarba įstatymui. Tačiau toks teisinis reguliavimas Jungtinėje Karalystėje, atimantis teisę balsuoti be jokio skirtumo (neatsižvelgus į nusikaltimo rimtumą ar bausmės trukmę) visiems kalėti nuteistiems asmenims, nepatenka į jokiais priimtinas diskrecijos laisvės ribas ir yra nesuderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo trečiuoju straipsniu.¹⁰⁰ Kadangi Jungtinės Karalystės įstatymų leidybos institucijos atsisakė pakeisti *Tautos atstovavimo įstatymo* (1983) 3

---

⁸⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Matthews v. the United Kingdom* [GC], no. 24833/94, § 34, ECHR 1999-I.

⁸⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Labita v. Italy* [GC], no. 26772/95, ECHR 2000-IV.

⁹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 2002-II.

⁹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Scoppola v. Italy* (no. 3) [GC], no. 126/05, 22 May 2012.

⁹² Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, 2 March 1987, Series A no 113.

⁹³ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), [GC], No 74025/01, ECHR 2005-II.

⁹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Frodl v. Austria*, no 20201/04, 8 April 2010.

⁹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Scoppola v. Italy* (no. 3) [GC], no. 126/05, 22 May 2012.

⁹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Calmanovici v. Romania*, no 42250/02, 1er July 2008.

⁹⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Labita v. Italy* [GC], no. 26772/95, ECHR 2000-IV.

⁹⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), [GC], No 74025/01, ECHR 2005-II.

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ Ten pat.

skyriaus nuostatas, Teismas tą patį konstatavo ir kitoje byloje prieš šią šalį (žr. *Greens and M. T. v. The United Kingdom*).¹⁰¹

4. POLITINIŲ TEISIŲ RIBOJIMO NUTEISTIESIEMS LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME INSTITUTO PRIGIMTIS IR TIKSLAI

*By entering into society every man authorizes the legislative thereof,
to make laws for him, as the public good of the society shall require; to
the execution whereof, his own assistance (as to his own decrees)
is due.*

John Locke¹⁰²

Politinės teisės nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme buvo ribojamos dar senovės Graikijoje. Įkalinimas čia paprastai reikšdavo ir teisės balsuoti (būti išrinktam) atėmimą. Viduramžių Europoje tokia poveikio priemonė buvo vadinama „pilietine mirtimi“ (angl. *Civil death*). Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje nuteistasis laisvės atėmimo bausme buvo laikomas asmeniu, esančiu „už įstatymo ribų“ (angl. *outlawry*). Toks statusas reiškė įstatymų teikiamos apsaugos ir visų pilietinių (ir politinių) teisių praradimą.¹⁰³ XVII a. „pilielinės mirties“ institutą paveldėjo ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisinė sistema.¹⁰⁴ JAV Aukščiausiasis Teismas byloje *Green v. Bd. of Elections of N.Y.* (1967) konstatavo, kad *[a]smenys, įvykdę sunkius nusikaltimus, negali dalyvauti įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžios rinkimuose. Nusikaltėliams neturi būti sudaryta galimybė rinkti valstybės kaltintojus, kurie persekios juos už kitus nusikaltimus, ar teisėjus, kurie vėliau nagrinės jų bylas. Tai ypač aktualu, kai kalbama apie sunkius nusikaltimus: recidyvizmą ar organizuotą nusikalstamumą.*¹⁰⁵

„Pilielinės mirties“ institutas kildinamas iš pirmapradės sutarties tarp asmens ir visuomenės dėl jo teisių ir laisvių įgyvendinimo. Šios teorijos atstovai (Dž. Lokas, Ž. Ž. Ruso, T. Hobsas) teigia, kad asmens politinės teisės atsiranda iš sutarties su visuomene. Visuomenės sutartis pakeičia asmens prigimtinę padėtį (angl. *State of nature*) į politinę. Visuomenės sutarties teoretikai nurodo, kad žmonės, remdamiesi visuotine ir laisva valia, susibūrė tam, kad sukurtų visuomenę ir jos valdymo sistemą, kuri saugotų ir proteguotų jų pagrindines teises ir

¹⁰¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Greens and M.T. v. the United Kingdom*, no. 60041/08 and 60054/08, §§ 110-15, ECHR 2010.

¹⁰² J. LOCKE, *Two Treatises of Government*, (London, 2005), p. 42.

¹⁰³ G. BROOKS, *Felon Disenfranchisement: Law, History, Policy, and Politics*, Fordham Urban Law Journal (2004, Nr. 3), p. 103.

¹⁰⁴ U.S. Const. art. I, § 2.

¹⁰⁵ JAV byla: *Green v. Bd. of Elections of N.Y.*, 380 F.2d 445, 451 (2d Cir. 1967).

interesus.¹⁰⁶ Sutartimi įkuriama visuomenė, kaip sutarties dalyvių vienetas. Visuomenės sutartimi asmuo įgalioja jos įstatymų leidžiamuosius organus, kad pastarieji priimtų bendras taisykles (kaip to reikalauja viešas interesas) ir įsipareigoja joms paklusti. Jei kas nors šių taisyklių nesilaiko, sutartis nutraukiama dėl vienos iš sandorio šalių prisiimtų įsipareigojimų nevykdymo.¹⁰⁷

Gyvendamas visuomenėje žmogus privalo sutarti su kitais dėl jo ir visuomenės teisių ir laisvių derinimo.¹⁰⁸ Nusikaltimas vieno asmens atžvilgiu suprantamas kaip nusikaltimas prieš visuomenę.¹⁰⁹ [n]usikaltėlis pažeidžia kitų asmenų socialines teises. Tokiu būdu jis tampa maištininku ir savo tėvynės išdaviku. Pažeisdamas savo valstybėje galiojančias teisės normas, jis sulaužo visuomenės sutartį ir liaujasi buvęs jos nariu.¹¹⁰ Pavojingi nusikaltimai reiškia „karą prieš visą žmoniją. Šių nusikaltimų vykdytojus reikia naikinti kaip laukines būtybes, nes jos kenkia visuomenės saugumui ir stabilumui.“¹¹¹

Nusikalstama veika išreiškiamas visuomenės ir teisės dalyvauti jos taisyklių kūrime atsisakymas. Visuomenės sutarties sąlygas nustato įstatymų leidžiamoji valdžia, vykdydama suverenios tautos valią. Naudojimasis visuomenės teikiamomis gėrybėmis (angl. *Fruits*) reiškia tylų/nebylų (angl. *Tacit*) įsipareigojimą paklusti daugumos valdžiai. Pažeisdamas įstatymą, kurį jo paties įgaliojimu jam sukūrė valstybė, asmuo „atsiima“ prieš tai duotą sutikimą ir grąžina save į pirmąją padėtį (angl. *State of nature*), buvusią iki sutarties. Patekus už visuomenės ribų, atgaunama prigimtinė laisvė ir netenkama politinių teisių, kurias turi tik piliečiai – konkrečios visuomenės politinės organizacijos nariai.¹¹² Kitaip tariant, [t]he provisions of the contracts are constantly reformed through the legislative process, and the breacher loses the right to have a say in the negotiations.¹¹³

J. Rawls'o (1993) visuomenės sutarties koncepcijoje laikomasi požiūrio, kad politinės teisės turi priklausyti tik „protingiems“ (angl. *Reasonable citizens*). Piliečių protingumas pasireiškia savitarpio teisių bei pareigų suvokimu ir siekiu bendradarbiauti. Vykdydamas sunkius nusikaltimus, asmuo atsisako kooperuotis, t. y. gerbti visiems priimtinas teisės taisykles. Būdamas „neprotingu“ (angl. *unreasonable*), jis negali naudotis visomis pilietinėmis teisėmis, „[n]es tai kelia grėsmę politiniam teisingumui.“¹¹⁴ Dėl šios priežasties, anot požiūrio

¹⁰⁶ J. LOCKE, *Two Treatises of Government*, (London, 2005), p. 8.

¹⁰⁷ JAV byla: *Green v. Bd. of Elections of N.Y.*, 380 F.2d 445, 451 (2d Cir. 1967).

¹⁰⁸ J. LOCKE, *Two Treatises of Government*, (London, 2005), p. 9.

¹⁰⁹ JAV byla: *Wesley v. Collins*, 791 F.2d 1255, 1261-62 (6th Cir. 1986).

¹¹⁰ J. J. ROUSSEAU, (Hackett Publ'g, 1987), p. 159., mintis tekste: J. SCHALL, *The Consistency of Felon Disenfranchisement with Citizenship Theory*, Harvard Black Letter Law Journal (2006, Nr. 22), p. 24.

¹¹¹ J. LOCKE, *Two Treatises of Government*, (London, 2005), p. 11.

¹¹² Ten pat.

¹¹³ J. SCHALL, *The Consistency of Felon Disenfranchisement with Citizenship Theory*, Harvard Black Letter Law Journal (2006, Nr. 22), p. 25.

¹¹⁴ J. RAWLS, *Political Liberalism* (Columbia University Press, 1993), p. 19.

atstovų [t]here is something irrational in considering criminals to be citizens with full democratic or civic rights.¹¹⁵

Požiūrio atstovai teigė, kad sutarties pažeidimas – tyčinis, gerai apgalvotas veiksmas, reiškiantis civilizuotos tvarkos, t. y. visuomenės, atsisakymą. Ši filosofinė nuostata turi būti vertinama kritiškai. Ne visos nusikalstamos veikos padaromos sąmoningai ir savo valia. Asmens psichinis santykis su pavojinga veika gali būti dvejopas. Tyčios atveju asmuo suvokia savo veikos pavojingumą, numato šios veikos pavojingas pasekmes ir šių pasekmių siekia (LR BK 15 str.). Tačiau nusikaltimas gali būti padaromas ir dėl neatsargumo, kai asmuo suvokia savo veikos pavojingumą, tačiau nusikalstamų padarinių nesiekia (LR BK 16 str.).¹¹⁶ Už tai irgi įstatyme numatyta laisvės atėmimo bausmė.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegija 2010 m. kovo 2 d. nagrinėjo bylą, kurioje A. R. buvo teisiamas už neatsargų gyvybės atėmimą, t. y. už tai, kad 2006 m. gegužės 14 d. 8.50 val. UAB („duomenys neskelbtini“) atviroje metalo sandėliavimo aikštelėje, esančioje („duomenys neskelbtini“) A. R. neatsargiai paspaudė kranų valdymo pulto judėjimo įjungimo mygtuką, todėl kranas pradėjo judėti ir mirtinai sužalojo nukentėjusįjį. Už tai kaltinamajam grėsė laisvės atėmimas iki ketverių metų.¹¹⁷ Šioje situacijoje kaltinamasis pasielgė nerūpestingai prisiimdamas nepateisinamą riziką, tačiau jokių nusikalstamų ketinimų neturėjo. Tokiu būdu išreiškiamas ne asmens siekis paneigti nusistovėjusią teisinę tvarką, bet nusikalstamas lengvabūdiškumas. Iš sutarties pažeidimo kylantys tam tikrų teisių apribojimai turi būti proporcingi. Politinių teisių atėmimas visiems nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme, neatsižvelgus į psichologinį nusikaltimo elementą, reikštų šio principo pažeidimą.

Kai kurie visuomenės sutarties filosofijos oponentai nurodo, kad kalėjimai skirti asmenų rehabilitacijai. Politinių teisių ribojimas nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme kliudo šiems asmenims integruotis į „įstatymus gerbiančių piliečių visuomenę.“¹¹⁸ Pasak oponentų, demokratiški rinkimai yra svarbi piliečių dalyvavimo valdant valstybę forma, kartu ir būtinas valstybės politinių atstovaujamos institucijų formavimo elementas. Demokratijos pagrindą sudaro „valstybės atskaitingumas savo piliečiams, kurie yra „politiškai lygūs“ (angl. *political equals*). Valstybėje yra tobula demokratijos procesas tik tuomet, kai piliečiai turi teisę dalyvauti savo valstybės valdyme ir kai toks dalyvavimas yra užtikrinamas visiems vienodai.¹¹⁹

¹¹⁵ Z. PLANINC, *Should Imprisoned Criminals Have a Constitutional Right to Vote?*, Canadian Journal of Law and Society (1987, Nr. 2), p. 162-163, mintis tekste: Brandon Rottinghaus, *Incarceration and Enfranchisement: International Practices, Impact and Recommendations for Reform* (Washington, 2003), p. 6.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Žin.* (2000, Nr. 89-2741).

¹¹⁷ *Valstybė p. A. R.*, Lietuvos Aukščiausiasis teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2010, Nr. 2k-48/2010).

¹¹⁸ T. D. PEARSON, *Disenfranchisement—A Race Neutral Punishment for Felony Offenders or a Way to Diminish the Minority Vote?*, Hamline Journal of Public Law and Policy (2002, Nr. 23), p. 385.

¹¹⁹ R. DAHL, *Democracy and its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), p. 109, mintis tekste: B. Rottinghaus, *Incarceration and Enfranchisement: International Practices, Impact and Recommendations for Reform* (Washington, 2003), p. 4.

Piliečių lygybė ir politinės teisės – svarbiausias ginamas valstybės idealas. Kad ir kaip svarbu siekti šių tikslų, į tam tikrus klausimus visuomenės sutarties idėjų kritikai atsakyti negali. Jeigu manytume, kad politinės teisės yra neginčijamai svarbios nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme, kodėl žinojimas apie galimą jų praradimą nesulaikė nuo būsimų nusikaltimų? Ar sutarties nesilaikymas suteikia teisę ir toliau naudotis jos teikiamomis teisėmis ir garantijomis? Ar asmuo, negerbiantis įstatymo ir visuomenės teikiamų gėrybių, turi teisę rinkti jos valdymo organus? Kol nėra atsakyta į šiuos klausimus, visuomenės sutarties politinė filosofija dar ilgai bus laikoma patikimiausiu argumentu, leidžiančiu riboti politines teises asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme. Kiekvienos valstybės teisėtas interesas – suteikti politines teises tiems, kurie gerbia jos įstatymus.

Platus demokratinių laisvių ir politinių teisių protegavimas kertasi ir su sociologine nuostata, kad pagrindinis įkalinimo bausmės tikslas – apsaugoti dominuojančios klasės interesus. Jacobs'as ir Helms'as (1996) straipsnyje *Towards a Political Model of Incarceration: A Time Series Examination of Multiple Explanations for Prison Admission Rates* teigia: „[I]abai tikėtina, kad išplitusi rasinė ir ekonominė vargingųjų bendruomenė, neturinti ko prarasti, gali destabilizuoti socialinę tvarką, kuri teikia naudą turtingiesiems.“¹²⁰ Kaip ir visuomenės sutarties teoretikai, sociologai laikosi nuostatos, kad laisvės atėmimo bausmė baudžiamojo teisingumo sistemoje funkcionuoja kaip priemonė stabilumui ir tvarkai palaikyti. Asmenys, kurie kelia grėsmę sau ir aplinkiniams, turi būti izoliuoti nuo visuomenės.

Statistika iš tiesų kelia nerimą. Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų skaičius kiekvienais metais didėja. Absoliutus kalinių skaičius Lietuvoje yra gerokai didesnis nei kitose Vakarų Europos šalyse, turinčiose 1,5-3 kartus daugiau gyventojų. Pagal įkalinimų asmenų skaičių šimtui tūkstančių gyventojų Europoje, Lietuva šiuo metu užima penktą vietą (314 kalinių 100 tūkst. gyventojų).¹²¹ Didžiojoje Britanijoje šimtui tūkstančių gyventojų tenka 154 kaliniai, Rusijoje – 690. Jungtinėse Amerikos Valstijose nuteistųjų laisvės atėmimo bausme skaičius vienam gyventojui yra vienas didžiausių pasaulyje – 743 kaliniai šimtui tūkstančių gyventojų. Pakeitus dabartinį teisinį reguliavimą, politines teises įgytų beveik šeši milijonai JAV gyventojų.¹²² Politikos ekspertų duomenimis, jei 2000 m. vykusiuose JAV prezidento rinkimuose savo apsisprendimą būtų išreiškę 600 000 nuteistųjų, valstybės prezidentu būtų tapęs ne Džordžas H. V. Bušas, o demokratas Alas Goras.¹²³

---

¹²⁰ D. JACOBS, R. HELMS, *Towards a Political Model of Incarceration: A Time Series Examination of Multiple Explanations for Prison Admission Rates*, American Journal of Sociology (1996, Nr. 102), p. 323.

¹²¹ World Prison Brief. International Centre for Prison Studies; <http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php?area=europe&category=wb_poprate> [aplankyta 2014 03 05].

¹²² Bureau of Justice Statistics <http://www.bjs.gov/glance_redirect.cfm> [aplankyta 2014 03 08].

¹²³ G. BROOKS, *Felon Disenfranchisement: Law, History, Policy, and Politics*, Fordham Urban Law Journal (2004, Nr. 3), p. 101.

5. TEISĖ Į LAISVUS IR LYGIUS RINKIMUS: POLITINĖ ASMENS TEISĖ AR PRIVILEGIJA?

Privilegija (lot. *Privilegium*) – subjektinė teisė, suteikiama kokiam nors asmeniui arba asmenų grupei; teisė naudotis išskirtine padėtimi kurioje nors srityje, lengvata, pirmumo teisė. Teisė – teisingumo sampratos nustatoma laisvė, galimybė ką daryti, pavyzdžiui: žmogaus teisės, piliečių teisės ir pareigos, demokratinės teisės ir kt.¹²⁴ Nepaisant aiškaus apibrėžimo, skirtingose teisės tradicijose šie terminai suvokiami nevienodai.

Jungtinėse Amerikos Valstijose iki šiol laikomasi požiūrio, kad teisė rinkti (būti išrinktam) yra privilegija, nes „Konstitucija saugo ne visų, bet tik kvalifikuotų (angl. *Qualified*) piliečių teisę dalyvauti rinkimuose.“¹²⁵ JAV Konstitucijoje nėra tiesioginės nuostatos, kuri teigtų, kad visi piliečiai turi teisę balsuoti. Keturioliktos pataisos antroje dalyje įtvirtinta teisė taikyti sankcijas valstijai, paneigusiai balsavimo teisę dvidešimt vienerių metų sulaukusiems piliečiams, išskyrus atvejus, kai jie dalyvavo sukilime ar kitame nusikaltime.¹²⁶ Penkioliktoje ir devynioliktoje Konstitucijos pataisoje skelbiama, kad balsavimo teisės negalima riboti dėl rasės ir lyties.¹²⁷ Dvidešimt šeštoje pataisoje įtvirtinta kiekvieno aštuoniolikos metų sulaukusio Jungtinių Amerikos Valstijų piliečio teisė balsuoti.¹²⁸ Daugelis JAV mokslininkų (J. Milchen¹²⁹, A. Nykol¹³⁰, R. Clegg¹³¹) mano, kad jei Konstitucijoje nėra tiesiogiai išreikšto šios teisės visuotinumą, ji turi būti suprantama kaip privilegija, suteikianti balsavimo teisę tik tam tikroms asmenų kategorijoms.

Europoje laikomasi kitokio požiūrio. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje *Teisė į laisvus rinkimus* nustatyta: „Aukštosios Susitariančios Šalys įsipareigoja pagrįstais terminais organizuoti laisvus rinkimus, slaptai balsuojant, sudarydamos tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas.“¹³² Šiame straipsnyje *expresis verbis* nėra nuostatos, užtikrinančios konkrečią asmenų teisę ar laisvę. Straipsnio žodinė išraiška rodo, kad jis suformuluotas kaip įtvirtinantis valstybių įsipareigojimą pagrįstais terminais organizuoti

¹²⁴ S. KEINYS IR KITI RED., *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993).

¹²⁵ JAV byla: Alexander v. Mineta, 531 U.S. 940 (2000).

¹²⁶ U.S. Const. amend. XIV, § 2.

¹²⁷ U.S. Const. amend. XV, XIX.

¹²⁸ U.S. Const. amend. XXVI.

¹²⁹ J. MILCHEN, *Beyond the Voting Rights Act: Why We Need a Constitutional Right to Vote*; <http://reclaimdemocracy.org/right_to_vote/> [aplankyta 2014 03 09].

¹³⁰ A. Nykol, *Voting is a Privilege* (2004 10 05); <http://www.nykola.com/archives/2004/10/voting_is_a_pri.html> [aplankyta 2014 03 09].

¹³¹ R. CLEGG, *Felon Disenfranchisement Is Constitutional and Justified* (2007 05 07); <http://web.mead.k12.wa.us/dstedman/class_web/GoPo/4Cmpg_Elections/Felon_Disenfranchisement.pdf> [aplankyta 2014 03 09].

¹³² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Žin.* (1995, Nr. 40-987), 3 str.

laisvus rinkimus slaptai balsuojant, sudarius tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės išraiškos laisvę. Nepaisydamas to, Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – Teismas) byloje *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium* konstatavo, kad šiame Konvencijos straipsnyje nustatyta ne tik susitariančių šalių pareiga organizuoti demokratinius rinkimus, bet ir visuotinės rinkimų teisės principas (angl. *universal suffrage*), suteikiantis asmenims teisę balsuoti (teisę rinkti) ir teisę iškelti savo kandidatūrą rinkimuose (teisę būti išrinktam).¹³³

Kitoje byloje (*Hirst v. United Kingdom*) Teismas pripažino, kad teisė balsuoti nėra privilegija. Pasak Teismo, Jungtinės Karalystės ir kitų šalių parlamentų istorija rodo, kad per šimtmečius asmenų, turinčių teisę balsuoti, sąrašas laipsniškai buvo plečiamas – iš pradžių tai buvo atrinkti asmenys, elito grupės ar gyventojų sluoksniai, kuriems tokią teisę suteikė buvusieji valdžioje. Ilgainiui visuotinė rinkimų teisė tapo pagrindiniu principu.¹³⁴ Teismas nurodė, kad, nors teisė balsuoti nėra privilegija, Konvencijos narės turi teisę ją riboti.¹³⁵ Norint sutikti su šia Teismo išvada, reiktų pripažinti, kad teisės, kaip ir privilegijos, gali būti apribotos.

Tomas Akvinitis, viduramžiais plėtojęs prigimtinės teisės idėją, pripažino, kad teisės (skirtingai nei privilegijos) neatskiriamai susijusios su pačiu žmogumi, jų negalima uždrausti, priešingu atveju, jos negali vadintis teisėmis.¹³⁶ Prigimtinė žmogaus teisių samprata formuojama ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnyje: „[v]isi žmonės savo orumo ir teisių požiūriu gimsta laisvi ir lygūs. Jiems suteiktas protas ir sąžinė ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai.“¹³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 straipsnis skelbia: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines.“¹³⁸ Konstitucinis Teismas 1996 m. lapkričio 20 d. nutarime įvertino šią Konstitucijos normą ir pažymėjo, kad „Konstitucijos 18 straipsnyje <...> yra įtvirtinama pamatinė norma, kuria remiantis garantuojamos ir ginamos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės. Kituose Konstitucijos straipsniuose skelbiamas atitinkamų prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių neliečiamumas, numatomi apsaugos būdai.“¹³⁹ Tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad „[ž]mogaus prigimtis yra pirminis prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinis.“¹⁴⁰ 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „[p]rigimtinės žmogaus teisės – tai individo prigimtinės galimybės, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo

¹³³Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, 2 March 1987, Series A no 113.

¹³⁴Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), [GC], No 74025/01, ECHR 2005-I.

¹³⁵Ten pat.

¹³⁶A. HEARD, Human Rights: Chimeras in Sheep's Clothing; <<http://www.sfu.ca/~aheard/intro.html>> [aplankyta 2014 04 12].

¹³⁷Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, *Žin.* (2006, Nr. 68-2497).

¹³⁸Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.* (1992, Nr. 33-1014), 18 str.

¹³⁹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, (1996-11-20, Nr. 114-2643).

¹⁴⁰Ten pat.

kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes.¹⁴¹

E. Jarašiūnas (1999), komentuodamas Konstitucijos 18 straipsnį, išskėlė prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį: „Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinus žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių esmę, bet koks žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant jų prigimtinių pobūdį, t. y. prigimtinė teisė tapo pozityviosios dalimi. Tai yra konstitucinis pagrindas žmogaus teises ir laisves traktuoti kaip pirminį ir svarbiausią pradą, teisinių vertybių skalėje užimančią aukščiausią vietą.“¹⁴²

Jei žmogaus teisės yra prigimtines, jos turi priklausyti visiems vienodai. Teisės, priklausančios ne visiems, vadinamos privilegijomis. Privilegija – speciali teisė ar atleidimas nuo jos, kurią suteikia valstybė tam tikrai apibrėžtai žmonių grupei, atitinkančiai specialias sąlygas.¹⁴³ Minėta, kad Tarptautinėje teisėje įtvirtintas visuotinės rinkimų teisės principas nėra absoliutus. Valstybėms suteikiama galimybė taikyti rinkimų teisės apribojimus dėl amžiaus, pilietybės, gyvenamosios vietos, kalbos, išsilavinimo, neveiknumo, teismo nuosprendžio baudžiamojoje byloje ir kt. Tiek tarptautinėje teisėje, tiek įvairių šalių rinkimų įstatymuose ir konstitucijose įtvirtintos sąlygos, ribojančios šios teisės įgyvendinimą (žr. *Politinių teisių samprata ir jų ribojimo pagrindai tarptautinėje teisėje; Teismų praktika rinkimų teisės atėmimo nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme byloje*). Piliečio teisės nėra prigimtines (žr. *Pilietiškumas – pagrindinė politinių teisių įgyvendinimo sąlyga*). Valstybė turi išimtinę teisę spręsti, kas gali dalyvauti jos valdyme. Rinkimų teisės visuotinumui nebuvimas leidžia priskirti ją prie valstybės privilegijų, kurios suteikiamos tik tiems, kurie atitinka įstatymo nustatytus reikalavimus. Toks rinkimų teisės apibrėžimas pateikiamas ir specialiame teisės terminų žodyne: *[a] special privilege conferred by government upon an individual or corporation, and which does not belong to the citizens of the country generally.*¹⁴⁴

6. NUTEISTŪJŲ LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME POLITINIŲ TEISIŲ RIBOJIMAS NON BIS IN IDEM DOKTRINOS KONTEKSTE

Politinių teisių (tiksliau – rinkimų teisės) atėmimas nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme dažnai suprantamas kaip dviguba bausmė, prieštaraujanti *non bis in idem* principui.¹⁴⁵ Norint patvirtinti arba paneigti tokią nuostatą, svarbu išsiaiškinti šio principo esmę. Išvertus pažodžiui,

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės, (1998-12-11, Nr. 109-3004).

¹⁴² E. JARAŠIŪNAS, *Konstitucijos 18 straipsnio komentaras*, Teisės problemos (1999, Nr. 1-2), p. 26.

¹⁴³ S. MCNICHOL, *The Law of Privilege* (Law Book Company, Limited, 1992), p. 337.

¹⁴⁴ Black's Law Dictionary ((9th ed. 2009); <<http://www.blackslawdictionary.com/Home/Default.aspx>> [aplankyta 2014 03 16]).

¹⁴⁵ A. EWALD, B. ROTTINGHAUS, *Democracy and Punishment: International Perspectives on Criminal Disenfranchisement* (New York: Cambridge University Press, 2009), p. 2.

principas *non bis in idem* (arba *ne bis in idem*) reiškia „ne du kartus už tą patį“, t. y. asmuo už tą patį nusikaltimą negali būti baudžiamas dukart.¹⁴⁶ Iš pradžių taikytas tik baudžiamojo teisingumo sferoje, ilgainiui šis principas tapo daugelio šalių nacionalinių konstitucijų ir tarptautinių teisės aktų dalimi.¹⁴⁷

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 7 dalyje teigiama, kad „[n]iekas neturi būti antrą kartą teisiamas ar baudžiamas už nusikaltimą, už kurį jis jau buvo galutinai nuteistas ar išteisintas pagal kiekvienos šalies įstatymą ir baudžiamojo proceso normas.“¹⁴⁸

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 7 Protokolo 4 straipsnyje, pavadinimu *Teisė nebūti persekiojamam ar baudžiamam du kartus*, teigiama, kad „[n]iekas negali būti persekiojamas ar baudžiamas už nusikaltimą, už kurį jis yra išteisintas arba nuteistas galutiniu teismo nuosprendžiu pagal konkrečios šalies įstatymą ar baudžiamąjį procesą.“¹⁴⁹ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 50 straipsnyje, kuris pavadintas *Teisė nebūti du kartus teisiamam ar baudžiamam už tą pačią nusikalstamą veiką*, nurodyta, kad „[n]iekas negali būti antrą kartą teisiamas ar baudžiamas už nusikalstamą veiką, dėl kurios Sąjungoje jis jau buvo galutinai išteisintas ar pripažintas kaltu pagal įstatymą.“¹⁵⁰

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje principo *non bis in idem* pažeidimas konstatuojamas tada, kai asmuo antrą kartą nubaudžiamas (arba persekiojamas) už identiškus arba iš esmės tuos pačius teisiškai reikšmingus faktus (*Sergey Zolotukhin v. Rusija*).¹⁵¹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas *non bis in idem* principą pripažįsta bendroju Europos Sąjungos teisės principu.¹⁵²

Non bis in idem principo laikomasi ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisėje. JAV Konstitucijos Penktoji pataisa numato, kad asmuo negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą du kartus.¹⁵³ Dvigubo baudimo principas (angl. *double jeopardy*) įtvirtintas Amerikos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio („Teisė į teisingą teismą“) 4 dalyje, kurioje teigiama, kad „[a]smuo, kurio atžvilgiu priimtas išteisinamasis nuosprendis, negali būti iš naujo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn dėl tos pačios priežasties.“¹⁵⁴

Vokietijos Federacinės Respublikos pagrindinio įstatymo (1949 m. gegužės 23 d.) 103 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad „[p]agal bendrosius baudžiamuosius įstatymus už tą pačią

¹⁴⁶ A. T. VELIČKIENĖ, *Ratio scripta. Lotyniški teisės ir bendrosios kultūros frazeologizmai apibrėžimai, terminai* (Vilnius: Justitia, 2003), p. 71.

¹⁴⁷ D. MIKULĖNAITĖ, *Dvigubos teisinės atsakomybės problema baudžiamojoje teisėje*. (magistro darbas, Vilnius, Mykolo Romerio universitetas), p. 6.

¹⁴⁸ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, *Žin.* (2002, Nr. 77-3288), 14 str. 7 d.

¹⁴⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Žin.* (1995, Nr. 40-987), 4 str.

¹⁵⁰ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija 2007/C 303/01.

¹⁵¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Sergey Zolotukhin v. Russia* [GC], no. 14939/03, ECHR 2009.

¹⁵² Byla C-238/99 P, *Limburgse Vinyl Maatschappij NV (LVM) and others v. Commission* [2001] ECR I-8375.

¹⁵³ U.S. Const. amend.V.

¹⁵⁴ OAS Treaty Series No. 36; 1144 UNTS 123; 9 ILM 99 (1969).

veiką niekas negali būti baudžiamas keletą kartų.¹⁵⁵ *Non bis in idem* principas suformuluotas ir Estijos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje: „niekas negali būti teisiamas ar pakartotinai baudžiamas už veiką, už kurios įvykdymą buvo nuteistas arba išteisintas.“ Latvijos Konstitucijoje šis principas neišskiriamas.¹⁵⁶

Lietuvos teisinėje sistemoje principo *non bis in idem* turinys išdėstytas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje: „niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą.“¹⁵⁷ Šio konstitucinis principas perkeltas ir į kitus galiojančius teisės aktus. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 8 punktą numato, kad „baudžiamasis procesas negali būti pradėdamas, o pradėtas turi būti nutrauktas <...> asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo ar teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu“. To paties kodekso 212 straipsnio 1 punkte papildomai nurodoma, kad „ikiteisminis tyrimas nutraukiamas: kai ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad yra šio Kodekso 3 straipsnyje numatytų aplinkybių.“¹⁵⁸

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2001 m. gegužės 7 d. sprendime nurodė, kad *Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalies nuostatoje atsispindi teisės principas non bis in idem: asmuo negali būti baudžiamas antrą kartą už tą patį teisės pažeidimą. Minėtas principas nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmeniui apskritai negali būti taikomos skirtingos teisinės atsakomybės rūšys, taip pat kad už nusikaltimą jam negali būti taikoma pagrindinė ir papildoma bausmė, o už administracinį teisės pažeidimą – pagrindinė ir papildoma administracinė nuobauda.*¹⁵⁹

Konstitucinė dvigubo baudimo negalimumo doktrina plėtotą ir Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“: *[k]onstitucinis principas non bis in idem reiškia inter alia tai, kad jeigu asmuo už teisei priešingą veiką buvo patrauktas ne baudžiamojon, bet administracinėn atsakomybėn, t. y. jam buvo pritaikyta sankcija – paskirta nuobauda ne kaip už nusikaltimą, bet kaip už administracinį teisės pažeidimą, jis už tą veiką negali būti traukiamas dar ir baudžiamojon atsakomybėn.*¹⁶⁰

¹⁵⁵ E. JARAŠIŪNAS, G. MESONIS, *Užsienio šalių konstitucijos. Mokomasis leidinys* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004), p. 165.

¹⁵⁶ Ten pat.

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.* (1992, Nr. 33-1014), 31 str. 5 d.

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Žin.* (2008, Nr. IX-785).

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 1302 straipsnio (1994 m. liepos 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, *Žin.* (2001 05 09, Nr. 39-1373).

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, *Žin.* (2005 11 12, Nr. 134-4819).

V. Piesliakas (2001), analizuodamas dvigubos atsakomybės Lietuvoje problemą, nurodė, jog dvigubo baudimo negalimumo principas nedraudžia dvigubos teisinės atsakomybės apskritai. Jis draudžia tik dvigubą baudimą.¹⁶¹ Platesnė su *non bis in idem* principu tiesiogiai susijusių teisės normų ir teismų praktikos apžvalga tik patvirtina šį teiginį. Už tą patį teisės pažeidimą asmeniui gali būti taikomos ne tik kelios teisinės atsakomybės rūšys, bet ir daugiau tos pačios rūšies (t. y. apibrėžiamų tos pačios teisės šakos normomis) sankcijų. Už vieną nusikaltimą teismas gali skirti pagrindinę ir papildomą bausmę, o už administracinį teisės pažeidimą – pagrindinę ir papildomą administracinę nuobaudą.

Valstybėse taikoma *Prisoner Disenfranchisement* praktika nereiškia, kad asmuo už tą patį nusikaltimą baudžiamas antrą kartą. Šalių, kuriose taikomas rinkimų teisės atėmimas nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme, lyginamoji analizė parodė, kad ši bausmė teismo skiriama vienu apkaltinamuoju nuosprendžiu baudžiamojame byloje kaip papildoma sankcija. Pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose toks teisių atėmimas traktuojamas kaip antrinė pasekmė (angl. *Collateral consequence*), kylanti iš pagrindinės bausmės;¹⁶² kaip sankcija, papildanti pagrindinę bausmę, bet jai netapati.¹⁶³ Teisinis reguliavimas, kai asmeniui taikoma viena pagrindinė ir papildoma sankcija, *non bis in idem* principo nepažeidžia.

Įvertinus, kad teisės balsuoti atėmimas taikomas kaip papildoma sankcija už tam tikrų rūšių nusikalstamas veikas, svarbu nustatyti, kokie šios poveikio priemonės tikslai. Baudžiamojame teisėje vartojamas toks bausmės apibrėžimas: „Kriminalinė bausmė – tai valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikaltimą, ir apribojanti nuteistojo teises ir laisves visuomenės labui.“¹⁶⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 41 straipsnio 2 dalyje išvardinti bausmės tikslai: 1) *sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo*; 2) *nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį*; 3) *atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas*; 4) *paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų*; 5) *užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą*.¹⁶⁵

Panašaus skirstymo laikosi ir užsienio šalių teisės doktrina. Bausmė skiriama siekiant keturių pagrindinių tikslų: nubausti (angl. *Retribution*), sulaukyti asmenis nuo nusikaltimų veikų darymo (angl. *Deterrence*), neutralizuoti, t. y. atimti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas (angl. *Incapacitation*), atkurti buvusią padėtį (angl. *Rehabilitation*).¹⁶⁶ Didžiosios Britanijos Vyriausybė byloje *Hirst v United Kingdom* nurodė, kad rinkimų teisės atėmimas nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme skiriamas kaip papildoma bausmė, kuria

¹⁶¹ V. PIESLIAKAS, *Dvigubos atsakomybės problema Lietuvos teisėje*, *Jurisprudencija* (2001, Nr. 23 (15)), p. 107.

¹⁶² JAV byla: *Johnson v. Bush*, 405 F.3d 1214, 1228 (11th Cir., 2005).

¹⁶³ M. PINARD, *Broadening the Holistic Mindset: Incorporating Collateral Consequences and Reentry into Criminal Defense Lawyering*, *Fordham Urban Law Journal* (2004, Nr. 31), p. 1074.

¹⁶⁴ A. ABRAMAVIČIUS IR KITI, *Baudžiamoji teisė* (Vilnius: Eugrimas, 1998), p. 343.

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Žin.* (2000, Nr. 89-2741).

¹⁶⁶ Ch. UGGEN ET AL, *Criminal Disenfranchisement*, *Annual Review of Law and Social Science* (2005, Nr. 1), p. 310.

siekama šių teisėtų tikslų: 1) nubausti; 2) užkirsti kelią naujiems nusikaltimams; 3) „reabilituoti“, t. y. skatinti pilietiškumą (pilietinę atsakomybę) ir pagarbą įstatymui.¹⁶⁷

Retribucijos (arba atpildo) principas yra vienas svarbiausių baudžiamosios atsakomybės teorijoje. Imanuelis Kantas teigė, kad tai vienintelė bausmę pateisinanti aplinkybė: *[b]ausmė gali būti skiriama tik už nusikaltimą. Pirmiausia ji turi būti kaip atpildas padarytam nusikaltimui, o tik po to galima svarstyti apie jos naudingumą.*¹⁶⁸ Kitaip tariant, bausmė yra pats tvirčiausias atsakas į nusikaltimą. Retribucinė teisingumo teorija remiasi principu *[l]et the punishment fit the crime.*¹⁶⁹ Baudžiant yra atstatoma pusiausvyra visuomenėje. Tačiau bausti galima tik tiek, kiek reikia pažeistai tvarkai atstatyti – nė trupučio daugiau.¹⁷⁰ Asmeniui skiriama bausmė turi būti proporcinga jo padarytam nusikaltimui.

Rinkimų teisės atėmimas nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme galėtų būti suvokiamas kaip atpildas už sunkius nusikaltimus. Minėta, kad politinių teisių ribojimo instituto kilmė siejama su visuomenės sutarties politine filosofija. Visuomenės sutartimi asmuo įgalioja jos įstatymų leidžiamuosius organus, kad pastarieji priimtų bendras taisykles (kaip to reikalauja viešas interesas) ir įsipareigoja joms paklusti.¹⁷¹ Esminių sutarties nuostatų nesilaikymas sukelia atitinkamas teises pasekmes – teisės dalyvauti visuomenės taisyklių kūrime praradimą (žr. *Politinių teisių ribojimo nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme instituto prigimtis ir tikslai*).

Teisė rinkti (kelti savo kandidatūrą) yra ypatingos svarbos.¹⁷² Šių teisių ribojimą hipotetiškai galima suvokti kaip sunkių nusikaltimų prevenciją. Tačiau tam, kad prevencija būtų efektyvi, jos pasekmės turi būti iš anksto numanomos. Kalbant apie nuteistųjų politinių teisių ribojimą, kaip prevencinę priemonę, jos efektyvumas vargu ar gali būti pasiektas. Visų pirma, daugelis žmonių nežino, kada ir kuriose šalyse yra taikomi politinių teisių suvaržymai. Antra, tokia sankcija yra per silpna palyginus su pagrindinėmis bausmėmis, kurios yra gresia už sunkius tyčinius nusikaltimus.

Bausmės tikslai gali būti pasiekti ir atstačius iki tol buvusių padėtį (angl. *Rehabilitation*). Galutinis ir svarbiausias bausmės tikslas yra perauklėti pažeidėjus taip, kad jie nebeusikalstų.¹⁷³ Politinių teisių ribojimas nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme galėtų būti suprantamas kaip auklėjamoji priemonė tik tada, jei geras elgesys laisvės atėmimo vietoje lemtų pakartotinį šios teisės suteikimą.

¹⁶⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), [GC], No 74025/01, ECHR 2005-II.

¹⁶⁸ I. KANT, *Metaphysical elements of justice* (Hackett Publishing, 1999), p. 138.

¹⁶⁹ R. PERRY, *The Role of Retributive Justice in the Common Law of Torts: A Descriptive Theory*, *Canadian Journal of Law and Jurisprudence* (2010, Nr. 23), p. 8.

¹⁷⁰ A. DUFF, D. GARLAND, *A Reader on Punishment* (Oxford University Press, 1994), mintis tekste: A. Gavėnaitė, *Bausmės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijoje* (daktaro disertacija, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2008), p. 15.

¹⁷¹ JAV byla: *Green v. Bd. of Elections of N.Y.*, 380 F.2d 445, 451 (2d Cir. 1967).

¹⁷² CH. UGGEN ET AL., *Criminal Disenfranchisement*, *Annual Review of Law and Social Science* (2005, Nr. 1), 1: 311.

¹⁷³ R. BASINGTOKE, *Rehabilitation, Crime and Justice*, *Internet Journal of Criminology* (2010), p. 2.

Valstybių praktika rodo, kad rinkimų teisės bausmės laikotarpiu pakartotinai nėra suteikiamos. Be to, kai kurie mokslininkai mano, kad nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė dalyvavimas politiniame gyvenime veikia kaip auklėjamoji priemonė, padedanti kovoti su recidyvizmu. Balsavimas – pilietiškumo aktas, skatinantis pagarbą įstatymui ir jį taikančioms institucijoms. Minesotos universitete atlikta studija (1996) parodė, kad asmenys, kuriems nėra apribotos politinės teisės, daug rečiau pakartotinai nusikalsta.¹⁷⁴

Neutralizacija (angl. *Incapacitation*) siekiama atimti ar apriboti nuteistajam galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, fiziškai izoliuojant jį nuo visuomenės.¹⁷⁵ Valstybės, ribojančios politines teises nuteistiesiems laisvės atėmimo bausmė, pripažįsta, kad pagrindinis šios poveikio priemonės tikslas – naudojimosi balsavimo teise reguliavimas.¹⁷⁶ Balsadėžės skaidrumas (angl. *the Purity of the Ballot Box*) – būtina demokratiškų ir teisėtų rinkimų sąlyga. Asmens *antipilietiškumas* ir polinkis daryti sunkias nusikalstamas veikas didina balsavimo rinkimuose tvarkos pažeidimų riziką, o tai kelia grėsmę rinkimų proceso sąžiningumui ir teisėtumui.¹⁷⁷ Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė pilietiškumo ir moralės klausimai plačiau nagrinėjami kitoje straipsnio dalyje (žr. *Pilietiškumas – pagrindinė politinių teisių įgyvendinimo sąlyga*).

7. PILIETIŠKUMAS – PAGRINDINĖ POLITINIŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMO SĄLYGA

Australijos pilietybės įstatymo (2007) preambulė skelbia: *[p]ilietybė užtikrina visavertį asmens dalyvavimą visuomenėje. Tai ryšys su valstybe, kuris sukuria abipuses teises ir pareigas. Šis abipusiškumas itin svarbus kalbant apie asmens narystę visuomenėje. Sunkūs nusikaltimai gali lemti laikinus tam tikrų teisių, susijusių su piliečio dalyvavimu visuomenėje, apribojimus. Politinės teisės ir laisvės atsiranda iš pilietinės atsakomybės ir teisėtų visuomenės interesų. <...>.*¹⁷⁸

Rinkimų teisė – demokratinio valdymo kertinis akmuo ir pagrindinis pilietiškumo elementas.¹⁷⁹ Beveik visų pasaulio valstybių konstitucijose yra nuostata, kad politinės teisės priklauso piliečiams. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus. Piliečiams

¹⁷⁴ CH. UGGEN ET AL, *Criminal Disenfranchisement*, Annual Review of Law and Social Science (2005, Nr. 1), 1: 312.

¹⁷⁵ A. Barton, *Incapacitation Theory*; <<http://marisluste.files.wordpress.com/2010/11/incapacitation-theory.pdf>> [aplankyta 2014 03 22].

¹⁷⁶ JAV byla: *Trop v. Dulles*, 1958, at 96-97.

¹⁷⁷ K. I. PETTUS, *Felony Disenfranchisement in America: Historical Origins, Institutional Racism and Modern Consequences* (New York: LFB Scholarly Pub., 2005), p. 140.

¹⁷⁸ Australian Citizenship Act 2007 (No. 20 as amended) [Australia], Act No. 20 of 2007 as amended, 1 November 2010.

¹⁷⁹ F. F. PIVEN, R. CLOWARD, *Why Americans Still Don't Vote: And Why Politicians Want It That Way* (Beacon Press, 2000), p. 2.

laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus bei peticijos teisė.¹⁸⁰

Piliečiai turi teisę „laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams.“¹⁸¹

Pilietybė paprastai suprantama kaip formali teisės kategorija. Europos Konvencijos dėl pilietybės 2 straipsnyje pilietybė apibūdinama kaip teisinis asmens ir valstybės ryšys, nerodantis etninės kilmės.¹⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 straipsnyje numatyta, kad pilietybė įgyjama gimstant ir kitais įstatymo numatytais pagrindais.¹⁸³

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. lapkričio 11 d. nutarime pilietybę apibūdino kaip nuolatinį politinį ir teisinį asmens ryšį su konkrečia valstybe, kuris grindžiamas abipusėmis teisėmis bei pareigomis ir iš jų kylančiu savitarpio pasitikėjimu, gynyba bei asmens ištikimybe atitinkamai valstybei. Tai ypatingas teisinis ryšys, kuris leidžia jam garantuoti atitinkamas politines teises, suteikiančias asmeniui galimybę dalyvauti tos valstybės ir visuomenės politiniame gyvenime, įskaitant teisę dalyvauti valdant savo šalį.¹⁸⁴

Tik Lietuvos Respublikos piliečiai, t. y. valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta, turi teisę kurti Lietuvos valstybę. Tik piliečiai turi teisę spręsti, kokia turi būti Lietuvos valstybė, nustatyti Lietuvos valstybės konstitucinę santvarką, valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąrangą, asmens ir valstybės teisių santykių pagrindus, šalies ūkio sistemą ir kita. Įgyvendindami piliečių teises ir laisves, piliečiai dalyvauja vykdam Tautos suverenitetą.¹⁸⁵

Suvokiant pilietybę, kaip asmens priklausymą tam tikrai valstybei, piliečių visumą sudaro visi valstybinės bendruomenės nariai, įskaitant ir nuteistuosius laisvės atėmimo bausmė. Tačiau pilietybės, kaip tam tikro nuolatinio teisinio ar politinio asmens ir valstybės ryšio, supratimas konstitucinėje jurisprudencijoje nepakankamai atskleidžia, kaip pilietybė gali būti suprantama. Taip yra todėl, kad pilietybė yra ne tiek teisės, kiek filosofijos kategorija.

Pilietybės institutas, piliečių teisės ir pareigos aiškintinos atsižvelgus į dvi filosofines pilietiško koncepcijas: liberalų (angl. *Liberalism*) ir respublikonų (angl. *Republicanism*). Liberalai (Dž. Lokas, Dž. S.Milas, R. Beineris) pilietybę suvokia kaip pagrindines piliečio teises, kurios yra suteikiamos visiems savo valstybei ištikimiems žmonėms. Kitaip tariant, pilietybė nėra įgyjama *automatiškai*. Ji reikalauja tam tikrų subjekto valios pastangų – būti lojaliam savo valstybei. Pilietinės teisės suteikiamos tik tiems, kurie gerbia bendruomenės

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.* (1992, Nr. 33-1014), 33 str.

¹⁸¹ Ten pat, 35 str.

¹⁸² Council of Europe, European Convention on Nationality, 6 November 1997, ETS 166.

¹⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.* (1992, Nr. 33-1014), 12 str.

¹⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, (1998-11-18, Nr. 100-2791).

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Dėl Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 3 straipsnio 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, (2006-05-12, Nr. 52-1917).

taisykles ir trokšta jų laikytis.¹⁸⁶ Liberalusis požiūris rėmėsi daugiau individualistiniu, t. y. į žmogaus teises nukreiptu, požiūriu į politiką. Šios krypties filosofai pripažino, kad pilietybė suteikia asmeniui politines teises, tačiau piliečio dalyvavimas šalies politiniame gyvenime nėra privalomas.¹⁸⁷

Skirtingai nei liberalai, respublikonai (A. Oldfield'as, M. Sandel'as) išskėlė ne atskiro individo, bet politinės bendruomenės (angl. *Political community*) svarbą. Pilietiškumas reiškia pareigą ir gebėjimą priimti politines teises ir pareigas tam, kad būtų galima rūpintis bendru gėriu (angl. *Common good*) ir visuomenės ateitimi. Asmens dora ir moralė – pagrindinė pilietiškumo sąlyga. Respublikonai teigė, kad pilietiškumui įgyti reikalinga tam tikra moralinė kompetencija (angl. *Moral competence*) – bendro gėrio visuomenei siekimas. Pavyzdžiui, respublikonai teigė, kad teisę balsuoti turi tik piliečiai, t. y. „moralinę kompetenciją turintys asmenys, trokštantys bendro visuomenės gėrio.“ Kitaip tariant, pilietybė įgyjama ne nuo gimimo momento. Pilietiškumas *įteigiamas* per religiją, papročius ir auklėjimą.¹⁸⁸

Panašiai pilietiškumas apibrėžiamas ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Seimas 2006 m. rugsėjo 19 d. nutarime „Dėl ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos patvirtinimo“ nurodo, kad pilietiškumas – „asmens savo teisių, atsakomybės ir pareigų demokratinei valstybei suvokimas, veikla visuomenės labui, bendrapiliečių teisių ir laisvių, demokratijos gynimas, gerovės Lietuvai siekimas.“¹⁸⁹

Šias iš pažiūros skirtingas pilietiškumo teorijas vienija tai, kad jos abi pripažįsta, jog politinės teisės nėra prigimtinės. Kitaip tariant, piliečiu ne gimstama, o tampama. Kad asmuo galėtų naudotis politinėmis teisėmis, jis turi būti lojalus savo valstybei ir turėti atitinkamą moralinę kompetenciją. Vadovaudamasis šiomis filosofinėmis nuostatomis, Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas byloje *Washington v. State* konstatavo: „Jungtinėse Valstijose teisė balsuoti paprastai atimama už gėdingus nusikaltimus (angl. *Infamous crimes*). Pagrindinis tokios valstybės prievartos priemonės tikslas – išlaikyti *balsadėžės skaidrumą* (angl. *the Purity of the Ballot Box*), kuris yra respublikos laisvės pagrindas ir kurį reikia saugoti nuo korupcijos, neišprusimo, negebėjimo (angl. *Incapacity*) ar tironijos įtakos.“¹⁹⁰

Panašiai teigė ir JAV apygardos teismas byloje *Kronlund v Honstein* (1971): „[k]iekvienos valstijos teisėtas interesas yra išlaikyti rinkimų proceso integralumą, neleidžiant balsuoti tiems, kurie pasižymi amoralium ar asocialiu elgesiu ir priešišku visuomenės interesams. Dėl šios priežasties kiekviena valstija turi teisę atimti politines teises sutrikusios psichikos asmenims ir nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme. Asmenys, padarę tam tikrų rūšių

¹⁸⁶ J. SCHALL, *The Consistency of Felon Disenfranchisement with Citizenship Theory*, Harvard Black Letter Law Journal (2006, Nr. 22), p. 20.

¹⁸⁷ Ten pat, p. 18.

¹⁸⁸ A. OLDFIELD, *Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World* (Routledge, 1990), p. 151-152), mintis tekste: J. SCHALL, *The Consistency of Felon Disenfranchisement with Citizenship Theory*, Harvard Black Letter Law Journal (2006, Nr. 22), p. 34.

¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas, Dėl ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos patvirtinimo, (2006 09 19, Nr. X-818), 1 d.

¹⁹⁰ JAV byla: *Washington v. State*, (1884) 75 Ala. 582 [51 Am.Rep. 479].

nusikalstamas veikas, gali būti tendencingi, t. y. linkę pažeidinėti teisės normas, tarp jų ir rinkimų.¹⁹¹

Tiksliu kalbant, nuteistieji laisvės atėmimo bausme, kaip ir sutrikusios psichikos asmenys, turėtų būti atskirti nuo kitų politinės bendruomenės narių dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, nuteistieji laisvės atėmimo bausme kelia pagrįstą abejonų dėl gebėjimo prisiimti atsakomybę už atsakingus politinius sprendimus. Jiems stinga moralinės kompetencijos nuspėti, kas geriausia visuomenei ir jos interesams. Antra, polinkis pažeidinėti įstatymus rodo, kad asmuo yra nelojalus savo valstybei, o tai kelia grėsmę politinės sistemos arba „balsadėžės“ skaidrumui.

Laisvės atėmimo bausmė skiriama pelnytai ir pagrįstai. Skiriant bausmę, vadovujamasi dviem visuotinai pripažintais principais. Pagal pirmąjį, reikalaujama, kad teisėjas atsižvelgtų į nusikaltusiojo asmenybę. Antrasis principas susijęs su bausmės parinkimo kriterijais.¹⁹²

Daugelio valstybių teisėje pastebima nuostata, kad teisėjai, skirdami laisvės atėmimo bausmę, turi remtis asmenybės charakteristika, kurioje būtų aprašyta nusikaltusio asmens elgesys šeimoje ir visuomenėje, būdo bruožai, šeimos aplinka, išsilavinimas, profesija, fizinė ar psichologinė būklė. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 54 straipsnio, pavadinimu *Bausmės skyrimo pagrindai*, 1 dalies 5 punkte numatyta, kad teismas, skirdamas bausmę, atsižvelgia į kaltininko asmenybę. Asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas paprastai skiria su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes (LR BK 55 straipsnis). To paties kodekso 61 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad kai „kaltininkas savo noru pripažino padaręs nusikaltimą, nuoširdžiai gailisi, aktyviai padėjo išaiškinti nusikaltimą ir nėra atsakomybę sunkinančių aplinkybių, teismas jam skiria ne didesnę kaip straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą numatytos bausmės vidurkis laisvės atėmimo bausmę arba su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę.“¹⁹³ Duomenų gaunama ir apklausius liudytojus, aiškinantis asmens kriminalinę praeitį.

Remiantis antruoju principu, teismas turi parinkti tokią bausmės rūšį ir tokį jos dydį, kurie, vadovaujantis teisingumu, privalo būti paskirti kaltu pripažintam asmeniui. Laisvės atėmimo bausmė, kaip labiausiai besikėsianti į asmens laisvę ir valstybei brangiai kainuojanti, taikoma tik tuomet, kai nėra kitų būdų viešajai tvarkai užtikrinti. Ši bausmė turi būti *ultima ratio*, kurios neįmanoma išvengti atsižvelgiant į nusikaltimo sunkumą. „Laisvės atėmimas taikomas tik tuomet, kai byloje tiriami faktai yra tokie rimti, kad negalima skirti alternatyvios bausmės ar piniginių bausmės.“¹⁹⁴

Nusikaltimu kėsinašasi į svarbiausius visuomenės gėrius, kurie saugomi baudžiamojo įstatymo ir kurie yra reikalingi siekiant užtikrinti normalų visuomenės egzistavimą. Laisvės atėmimo bausmė numatoma ypač „jautriose“ srityse: už nusikaltimus žmogaus laisvei, sveikatai

¹⁹¹JAV byla: *Kronlund v Honstein* 1971. 327 F. Supp. 71.

¹⁹²J. PRADEL, *Lyginamoji baudžiamoji teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2001), p. 541.

¹⁹³Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Žin.* (2000-10-25, Nr. VIII-1968), 61 str. 4 d.

¹⁹⁴J. PRADEL, *Lyginamoji baudžiamoji teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2001), p. 543.

ir gyvybei, vaikui ir šeimai, nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, ekonomikai ir verslo tvarkai, aplinkai, viešajai tvarkai, visuomenės saugumui, už disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis ir kt. Laisvės atėmimo bausmė skiriama už nusikaltimus, darančius itin didelę žalą kasdieniams ir svarbiausiems valstybės interesams. Ji vienintelė leidžia veiksmingai neutralizuoti sunkiausius nusikaltimus padariusius asmenis.

Atsižvelgus į tai, vargu ar galima teigti, kad tokiu pavojingu elgesiu išreiškiamas lojalumas valstybei ar siekiama bendro visuomenės gėrio. Priešingai, nusikalstama veika pažeidžiama kieno nors teisė, sunaikinama tai, kas visuomenei yra vertinga. Tačiau tvirtinti, kad visi nuteistieji laisvės atėmimo bausme neatitinka pilietiškumui keliamų reikalavimų, negalima. Šio straipsnio autorės nuomone, kalbant apie nuteistųjų laisvės atėmimo bausme moralinę kompetenciją ir lojalumą, kaip pagrindinę pilietiškumo išraiškos formą, svarbu atsižvelgti ne tik į bausmės rūšį ar nusikaltimo sunkumą, bet ir į asmens psichinį santykį su pavojinga veika. Ne visos nusikalstamos veikos padaromos tyčia, sąmoningai siekiant pakenti visuomenės interesams. Laisvės atėmimo bausmė skiriama ir už neatsargia kaltės forma padarytas nusikalstamas veikas. Besąlygiškas politinių teisių atėmimas visiems nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme reikštų proporcingumo principo pažeidimą.

8. IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Straipsnyje buvo analizuojamos nuteistųjų laisvės atėmimo bausme politinės teisės ir jų ribojimo pagrindai. Kelta hipotezė, kad laisvės atėmimo bausmė gali būti pagrindu riboti politines teises, iš dalies pasitvirtino:

1. Tarptautinėje teisėje įtvirtintas visuotinės rinkimų teisės principas nėra absoliutus. Valstybėms suteikiama galimybė taikyti rinkimų teisės apribojimus dėl amžiaus, pilietybės, gyvenamosios vietos, kalbos, išsilavinimo, neveiknumo, teismo nuosprendžio baudžiamojame byloje ir kt. Tačiau šių teisių ribojimo pagrindai privalo būti a) proporcingi; b) nustatyti siekiant teisėtų tikslų; c) objektyvūs ir pagrįsti.
2. Nacionalinėse teisės sistemose vyrauja skirtingos įstatymų nuostatos, reguliuojančios nuteistųjų politines teises. Daugelyje šalių laisvės atėmimo bausmė laikoma teisėtu aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės ribojimo pagrindu.
3. Bausmes atliekantys Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę dalyvauti Prezidento, Seimo, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų rinkimuose. Nuteistiesiems ribojama tik pasyvioji rinkimų teisė. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje formuojami visuotinės rinkimų teisės ribojimo pagrindai kildinami tiesiogiai iš Konstitucijos. Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste *expressis verbis* nėra nuostatos, draudžiančios balsuoti nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme. Siekiant įtvirtinti aktyviosios rinkimų teisės ribojimo nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme institutą Lietuvoje, turi būti daromos atitinkamos Konstitucijos pataisos.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, kad Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje įtvirtintos teisės (rinkti ir būti išrinktam) nėra absoliučios. Konvencijos

narės turi teisę jas riboti. Tačiau kiekvienu atveju Teismas turi nustatyti, 1) ar valstybėje taikomos priemonės nepažeidžia šio straipsnio esmės; 2) ar šiomis priemonėmis yra siekiama teisėtų tikslų; 3) ar šios priemonės yra proporcingos. Rinkimų teisės nesuteikimas asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme, pateisina teisėtus valstybės tikslus skatinti piliečių atsakomybę ir pagarbą įstatymui. Tačiau toks teisinis reguliavimas, atimantis teisę balsuoti visiems nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme, nepatenka į jokiais priimtinas diskrecijos laisvės ribas ir yra nesuderinamas su Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniu.

5. Rinkimų teisės visuotinumui nebuvimas leidžia priskirti ją prie valstybės privilegijų, kurios, priešingai nei teisės, gali priklausyti ne visiems.
6. Rinkimų teisės atėmimas nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme teismo skiriamas kaip papildoma bausmė. Teisinis reguliavimas, kai tuo pačiu apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui taikoma viena pagrindinė ir papildoma sankcija, *non bis in idem* principo nepažeidžia.
7. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme politinių teisių ribojimo pagrindai kildinami iš pirmą kartą sutarties su visuomene. Visuomenės sutartis pakeičia asmens prigimtine padėtį (angl. *State of nature*) į politinę. Nusikalstama veika išreiškiamas visuomenės ir teisės dalyvauti jos taisyklių kūrime atsisakymas. Patekus už visuomenės ribų, atgaunama prigimtine laisvė, bet netenkama politinių teisių, kurias turi tik piliečiai – konkrečios visuomenės politinės organizacijos nariai.
8. Filosofinė nuostata, kad nusikalstama veika išreiškiamas visuomenės sutarties atsisakymas, gali būti vertinama kritiškai. Iš sutarties pažeidimo kylantys tam tikrų teisių apribojimai turi būti proporcingi. Ne visos nusikalstamos veikos padaromos sąmoningai ir savo valia. Asmens psichinis santykis su pavojinga veika gali būti dvejopas.
9. Pilietybė užtikrina tam tikros šalies gyventojams visavertę narystę politiniame gyvenime. Tai asmens ryšys su valstybe, kuris sukuria abipuses teises ir pareigas. Tapimas savo šalies piliečiu ir naudojimas iš pilietybės kylančiomis politinėmis teisėmis priklauso nuo paties subjekto valios pastangų. Filosofinė pilietybės koncepcija reikalauja, kad politinės teisės būtų suteiktos tik tiems, kurių moralė įgalina juos prisiimti atsakomybę už ypatingą svarbą turinčius politinius sprendimus. Lojalumas valstybei ir bendro visuomenės gėrio siekimas – svarbiausi pilietiškumo elementai.
10. Rinkdamasis teisei priešingą veiką, asmuo išreiškia savo *apilietiškumą*. Laisvės atėmimo bausmė skiriama už nusikaltimus, darančius itin didelę žalą kasdieniams ir svarbiausiems valstybės interesams. Tai pasikėsinimas į svarbiausius visuomenės gėrius, kurie saugomi baudžiamojo įstatymo ir kurie yra reikalingi siekiant užtikrinti normalų visuomenės egzistavimą.
11. Griežta priemonė – rinkimų teisės atėmimas – negali būti taikoma visiems asmenims, nuteistiems laisvės atėmimo bausme. Ne visos nusikalstamos veikos padaromos

sąmoningai ir savo valia. Proporcingumo principas reikalauja, kad būtų pastebimas ir pakankamas ryšys tarp sankcijos ir psichinio asmens santykio su padaryta veika ir kilusiomis pasekmėmis.

LITERATŪROS ŠALTINIAI

Knygos

- ABRAMAVIČIUS, A. ir kiti, *„Baudžiamoji teisė“*, (Vilnius: Eugrimas, 1998).
- BADERIN, M., M. Ssenyonjo, *„International Human Rights Law“*, (Ashgate, 2010)
- DAHL, R., *„Democracy and its Critics“*, (New Haven: Yale University Press, 1989)
- DUFF, A., GARLAND D., *„A Reader on Punishment“*, (Oxford University Press, 1994).
- EWALD, A., ROTTINGHAUS B., *„Democracy and Punishment: International Perspectives on Criminal Disenfranchisement“*, (New York: Cambridge University Press, 2009).
- FELLNER, J., MAUER M., *„Losing the Vote: The Impact of Felony Disenfranchisement Laws in the United States“* (New York, 1998).
- JARAŠIŪNAS, E., MESONIS G., *„Užsienio šalių konstitucijos. Mokomasis leidinys“* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004).
- KANT, I., *„Metaphysical elements of justice“*, (Hackett Publishing, 1999)
- KEINYS, S. ir kiti red., *„Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“*, (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993).
- MCNICHOL, S., *„The Law of Privilege“* (Law Book Company, Limited, 1992).
- LOCKE J., *„Two Treatises of Government“*, (London, 2005).
- OLDFIELD, A., *„Citizenship and Community: Civic Republicanism and the Modern World“*, (Routledge, 1990).
- PETTUS, K. I., *„Felony Disenfranchisement in America: Historical Origins, Institutional Racism and Modern Consequences“*, (New York: LFB Scholarly Pub., 2005).
- PIVEN, F. F., CLOWARD R., *„Why Americans Still Don't Vote: And Why Politicians Want It That Way“*, (Beacon Press, 2000).
- PRADEL, J., *„Lyginamoji baudžiamoji teisė“*, (Vilnius: Eugrimas, 2001).
- RAWLS J., *„Political Liberalism“*, (Columbia University Press, 1993).
- ROUSSEAU, J. J., *„Basic political writings“*, (Hackett Publ'g, 1987).
- ROSENTHAL, J., *„Ethics and International Affairs, second edition“*, (Georgetown University Press, 1999).
- ROTTINGHAUS B., *„Incarceration and Enfranchisement: International Practices, Impact and Recommendations for Reform“*, (Washington, 2003).
- VELIČKIENĖ A. T., *„Ratio scripta. Lotyniški teisės ir bendrosios kultūros frazeologizmai apibrėžimai, terminai“*, (Vilnius: Justitia, 2003).

Periodiniai leidiniai

- BASINGTOKE R., „Rehabilitation, Crime and Justice”, *Internet Journal of Criminology* (2010).
- BROOKS, G., „Felon Disenfranchisement: Law, History, Policy, and Politics”, *Fordham Urban Law Journal* (2004, Nr. 3)
- DUGREE-PEARSON T., „Disenfranchisement—A Race Neutral Punishment for Felony Offenders or a Way to Diminish the Minority Vote?“, *Hamline Journal of Public Law and Policy* (2002, Nr. 23).
- JACOBS, D., HELMS R., „Towards a Political Model of Incarceration: A Time Series Examination of Multiple Explanations for Prison Admission Rates”, *American Journal of Sociology* (1996, Nr. 102).
- JARAŠIŪNAS E., „Konstitucijos 18 straipsnio komentaras“, *Teisės problemos* (1999, Nr. 1-2).
- JARAŠIŪNAS E., „La Cour Constitutionnelle de la Republique de Lituanie et la Protction des Fondaments Constitutionnels de L’Institut des Elections Democratiques“, *Jurisprudencija* (2007, Nr. 4(94)).
- JOSEPH S., „Civil and Political Rights“, straipsnis knygoje: Mashood Baderin, Manisuli Ssenyonjo, *Intenational Human Rights Law* (Ashgate, 2010).
- PIESLIAKAS V., „Dvigubos atsakomybės problema Lietuvos teisėje“, *Jurisprudencija* (2001, Nr. 23 (15)).
- PINARD M., „Broadening the Holistic Mindset: Incorporating Collateral Consequences and Reentry into Criminal Defense Lawyering“, *Fordham Urban Law Journal* (2004, Nr. 31).
- PLANINC Z., „Should Imprisoned Criminals Have a Constitutional Right to Vote?“, *Canadian Journal of Law and Society* (1987, Nr. 2).
- PETKUVIENĖ R., „Žmogaus teisių samprata teismo ir subjektinės teisės požiūriu“, *Jurisprudencija* (2006, Nr. 6 (84)).
- PRANEVIČIENĖ B., AMILEVIČIUS D., „Žmogaus teisių samprata krikščionybėje ir utilitaristėje pasaulėžiūroje“, *Soter* (2012, Nr. 41).
- RONEN P., „The Role of Retributive Justice in the Common Law of Torts: A Descriptive Theory“, *Canadian Journal of Law and Jurisprudence* (2010, Nr. 23).
- SCHALL J., „The Consistency of Felon Disenfranchisement with Citizenship Theory“, *Harvard Black Letter Law Journal* (2006, Nr. 22).
- UGGEN CH. et al., „Criminal Disenfranchisement“, *Annual Review of Law and Social Science* (2005, Nr. 1).

Tekstai internete

BARTON A., *Incapacitation Theory*;
<<http://marisluste.files.wordpress.com/2010/11/incapacitation-theory.pdf>> [aplankyta 2014 03 22].

Black's Law Dictionary. 9th ed. 2009;
<<http://www.blackslawdictionary.com/Home/Default.aspx>> [aplankyta 2014 03 16].
Bureau of Justice Statistics <http://www.bjs.gov/glance_redirect.cfm> [aplankyta 2014 03 08]
CLEGG, R., *Felon Disenfranchisement Is Constitutional and Justified* (2007 05 07);
<http://web.mead.k12.wa.us/dstedman/class_web/GoPo/4Cmpg_Elections/Felon_Disenfranchisement.pdf> [aplankyta 2014 03 09].
HEARD A., “*Human Rights: Chimeras in Sheep's Clothing*”,
<<http://www.sfu.ca/~aheard/intro.html>> [aplankyta 2014 04 12].
Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Laisvės atėmimo
vietų įstaigų skyrius, *2012 m. rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą ir referendumo dėl naujos
atominės elektrinės statybos I ir II turų apžvalga* (2012 11 05); <
<http://www.tm.lt/dok/Rinkimu%202012%20apzvalga.pdf>> [aplankyta 2014 02 05].
NYKOL A., “*Voting is a Privilege*” (2004 10 05);
<http://www.nykola.com/archives/2004/10/voting_is_a_pri.html> [aplankyta 2014 03 09].
MILCHEN J., “*Beyond the Voting Rights Act: Why We Need a Constitutional Right to Vote*”,
<http://reclaimdemocracy.org/right_to_vote/> [aplankyta 2014 03 09].
“*World Prison Brief. International Centre for Prison Studies*”,
http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php?area=europe&category=wb_poprate
te [aplankyta 2014 02 05].

Nepublikuoti tekstai

KURMELIS V., “*Rinkimų teisės principai*”, (magistro darbas, Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2008).
MARCINKUTĖ L., “*Žmogaus teisių ir valstybės suvereniteto dermė Lietuvos nacionalinėje žmogaus teisių politikoje*”, (daktaro disertacija, Kaunas, VDU, 2012).
MIKULĖNAITĖ D., “*Dvigubos teisinės atsakomybės problema baudžiamojoje teisėje*”, (magistro darbas, Vilnius, Mykolo Romerio universitetas).
GAVĖNAITĖ A., “*Bausmės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijoje*”, (daktaro disertacija, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2008).
TREPKUTĖ I., “*Žmogaus teisės Japonijoje: samprata ir raida*”, (magistro darbas, Kaunas, VDU, 2010).

Teisės aktai

Act 34 of 2003 (Government Gazette 25687 GN 1641, 6 November 2003).
Australian Citizenship Act 2007 (No. 20 as amended) [Australia], Act No. 20 of 2007 as amended., 1 November 2010.

- Arab Charter on Human Rights*, Publication Date 25/1/2008.
CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982).
Canada Elections Act, RSC 1985, c E-2.
The Constitution Act, 1982, Schedule B to the Canada Act 1982 (UK), 1982, c 11.
CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, General Comment No. 25.
Commonwealth Electoral Act 1918 (Cth), 93(8AA).
Convention on the Standards of Democratic Elections, Electoral Rights and Freedoms in the Commonwealth of Independent States. (Adopted 7 October 2002).
Council of Europe, *European Convention on Nationality*, 6 November 1997, ETS 166.
Dėl ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos patvirtinimo, Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas (2006 09 19, Nr. X-818).
Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Žin.* (1995, Nr. 40-987).
Europos socialinė chartija, *Žin.* (2001, Nr. 49-1704).
Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *Žin.* (2000, Nr. 89-2741).
Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Žin.* (2008, Nr. IX-785).
Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas, *Žin.* (1992, Nr. I-2721).
Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.* (1992, Nr. 33-1014).
OAS Treaty Series No. 36; 1144 UNTS 123; 9 ILM 99 (1969).
Presidential Decree no. 223/1967 on the Unified Code governing the active electorate and the maintenance and revision of the electoral rolls.
Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, *Žin.* (2002, Nr. 77-3288).
Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, *Žin.* (2002, Nr. 77-3290).
Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, *Žin.* (1998, Nr. 108-2957).
The Representation of the People Act 1983 (c. 50, SIF 42).
Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Žin.* (1995, Nr. 40-987).
European Commission for Democracy through Law, Council of Europe, *Code of good practice in electoral matters – guidelines and explanatory report*, (Council of Europe, 2003).
Europos sąjungos pagrindinių teisių chartija 2007/C 303/01.
Romanian Penal Code (Law no. 286/2009).
U.S. Const. art. I, § 2.
U.S. Const. amend. XIV, § 2.
U.S. Const. amend. XV, XIX.
U.S. Const. amend. XXVI.
U.S. Const. amend.V.
Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, *Žin.* (2006, Nr. 68-2497).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (1996-11-20, Nr. 114-2643).

Dėl Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties baudmės, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (1998-12-11, Nr. 109-3004).

Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 1302 straipsnio (1994 m. liepos 18 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Žin.* (2001 05 09, Nr. 39-1373).

Dėl Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 163² straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Žin.* (2005 11 12, Nr. 134-4819).

Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (1998 11 18, Nr. 100-2791).

Dėl Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 3 straipsnio 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 05 12, Nr. 52-1917).

Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Lietuvos Respublikos prezidentės paklausimų, ar per 2012 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvada (2012 11 13, Nr. 131-6607).

Dėl Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Žin.* (2004 05 26, Nr. 85-3094).

Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Žin.* (2003 02 25, Nr. 19-828).

Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Žin.* (2008 10 04, Nr. 114-4367).

Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos

Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, *Žin.* (2004 05 26, Nr.85-3094).

Teismų rezoliuciniai dokumentai

- Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Kalashnikov v. Russia*, No. 47095/99, ECHR 2002-VI.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Poltoratskiy v. Ukraine*, No. 38812/97, ECHR 2003-V.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Yankov v. Bulgaria*, No. 39084/97, ECHR 2003-XII.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Silver and Others v. the United Kingdom*, 25 March 1983, Series A no. 61.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hamer v. the United Kingdom*, no. 7114/75, Comm. Rep. 13 December 1979, D.R. 24.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Draper v. the United Kingdom*, no. 8186/78, Comm. Rep., 10 July 1980, D.R. 24.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, 2 March 1987, Series A no 113.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Matthews v. the United Kingdom* [GC], no. 24833/94, § 34, ECHR 1999-I.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Labita v. Italy* [GC], no. 26772/95, ECHR 2000-IV.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Podkolzina v. Latvia*, no. 46726/99, ECHR 2002-II.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Frodl v. Austria*, no 20201/04, 8 April 2010.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Scoppola v. Italy* (no. 3) [GC], no. 126/05, 22 May 2012.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Calmanovici v. Romania*, no 42250/02, 1er July 2008.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Labita v. Italy* [GC], no. 26772/95, ECHR 2000-IV.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Greens and M.T. v. the United Kingdom*, no. 60041/08 and 60054/08, §§ 110-15, ECHR 2010.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Hirst v. the United Kingdom* (No. 2), [GC], No 74025/01, ECHR 2005-I.
Europos Žmogaus Teisių Teismo byla: *Sergey Zolotukhin v. Russia* [GC], no. 14939/03, ECHR 2009.
Valstybė p. A. R., LR Aukščiausiasis teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2010, Nr. 2k-48/2010).
Australijos byla: *Roach v. Electoral Commissioner* (2007) 233 CLR 162.
JAV byla: *Johnson v. Bush*, 405 F.3d 1214, 1228 (11th Cir., 2005).
JAV byla: *Green v. Board of Elections of N.Y.*, 380 F.2d 445, 451 (2d Cir. 1967).
JAV byla: *Richardson v. Ramirez*, 418 U.S. 24 June 24, 1974.
JAV byla: *Danielson v. Dennis*, 139 P.3d 688, 689 (Colo. 2006).
JAV byla: *Madison v. Washington*, 78598-8 July 26, 2007.
JAV byla: *Wesley v. Collins*, 791 F.2d 1255, 1261-62 (6th Cir. 1986).

JAV byla: *Alexander v. Mineta*, 531 U.S. 940 (2000).

JAV byla: *Trop v. Dulles*, 1958, at 96-97.

JAV byla: *Washington v. State*, (1884) 75 Ala. 582 [51 Am.Rep. 479].

JAV byla: *Kronlund v Honstein*, 1971. 327 F. Supp. 71.

Kanados byla: *Sauvé v. Canada (Attorney General)*, [2002] 3 S.C.R. 519.

Pietų Afrikos Konstitucinio Teismo byla: *Minister of Home Affairs v. National Institute for Crime Prevention and the Reintegration of Offenders (NICRO)* (no. 3/04 of 3 March 2004).

DOES IMPRISONMENT MAY BE THE BASIS FOR LIMITING THE POLITICAL RIGHTS?

SUMMARY

Most international agreements on the rights of suffrage and the jurisprudence of the European Court of Human Rights hold that universal and equal suffrage is a key component of a democratic society. Apart from that, different nations have distinct electoral regulations governing the ability of prisoners to vote. Most of the states have adopted laws, forbidding the right to vote and be elected while in prison. Prisoner disenfranchisement is a topic of academic debate. Many scholars discuss whether voting should be considered as a right, or as a privilege granted by the state. Some critics argue that prisoner disenfranchisement is a form of double jeopardy or the breach of the non bis in idem rule. More specifically, these laws continually punish individuals for crimes that they have already served time for. Questions arise over whether the state has a legitimate interest in denying the right to vote and be elected to those who have manifested a fundamental antipathy to the laws of the state. Convicted felons also raise questions about morality and their ability to vote responsibly. The main purpose of this article is to find out whether the political rights can be restricted on the ground of the prison sentence.

The findings partially support hypothesis that incarceration can be the reason for curtailing the political rights. The principle of universal suffrage is not absolute. International and regional documents on the rights of suffrage gives a room for implied limitations and states' legislatures must be allowed a margin of appreciation in this sphere. The margin in this area is wide, however the decision to curtail the rights of any groups or categories of the general population, such as convicted prisoners, must be 1) proportional; 2) in the pursuit of a legitimate aim; 3) reasonable. *Most of the foreign tribunals* hold that prison disenfranchisement laws are constitutional and justified. Adult prisoners in Lithuania have the right to vote freely in presidential, parliamentary and municipal elections. The jurisprudence of the Lithuanian Constitutional Court hold that the universal suffrage may be limited on the grounds explicitly stated in the Constitution. Until there is no such clause in the Constitution of the Republic of

Lithuania, all adult citizens have the full complement of political rights. The European Court of Human Rights held that Article 3 of Protocol No. 1 of the Convention is open to limitations, but the conditions imposed must not curtail the rights in question to such an extent as to impair their very essence and deprive them of their effectiveness; that they are imposed in pursuit of a legitimate aim; and that the means employed are not disproportionate. The Court determined that prisoner disenfranchisement pursues a legitimate aim of enhancing civic responsibility and respect for the rule of law. However, the blanket restriction on all convicted prisoners in prison, irrespective of the length of their sentence and irrespective of the nature or gravity of their offence and their individual circumstances falls outside any acceptable margin of appreciation and is incompatible with Article 3 of Protocol No. 1. The early prisoner disenfranchisement laws rest on the concept that those who break the social contract should not be allowed to participate in the process of making society's rules. Prisoners have entered into a contract with the rest of society by which they pledged to abide by the laws authorized by the majority. By committing crimes, they breach the terms of this contract and cease to be the members of it. The breacher loses the right to participate in law making process. However, the restrictions applied automatically to all prisoners, irrespective of the psychological elements of the offence, such as intention or negligence, lacks proportionality. The right to vote is not a right, but a privilege granted or withheld at the discretion of local and state governments. Not everyone may vote. As a general matter, only those who have reached a certain age, are mentally competent, and are citizens, are allowed to vote. Because felon disenfranchisement serves as additional penalty, it is not a form of double jeopardy or the breach of the non bis in idem rule. State *citizenship guarantees* equal and full participation in it's political life. Being born within the borders of a society means that a person is only suitable for citizenship. Citizenship must be attained. In order to enact serious political decisions voters must have the moral competence or the desire to achieve the common good for entire society. Felons' immorality prevents them from voting responsibly. Prisoners, lacking moral competence, cannot be trusted to exercise the franchise with the good of the community in mind. However the blanket restriction on all convicted prisoners in prison is disproportionate. The length of the sentence, the nature or gravity of the offence and the psychological elements of the offence should be taken into consideration.